

MİLLÎ MÜCADELE'DE ANTEP SAVUNMASI'NDAN BATI CEPHESİ'NE 5'İNCİ TÜMEN (1918-1921)

Güzin ÇAYKIRAN*

Öz

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri ile Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmişti. Mütarekenin 5'inci maddesi gereğince de ordularını terhis etmeye başlamıştı. Mütareke imzalandığında Musul'da 6'ncı Ordu ve ona bağlı 5'inci Tümen bulunmaktaydı. Mütareke şartları gereği de 6'ncı Ordu lağvedilmişti. Bunun yerine bölgede Harbiye Nezaretine doğrudan bağlı 13'üncü Kolordu kurulmuştu. 5'inci Tümen de bu kolorduya bağlanmış ve tümen, Mardin ve çevresinin asayişini sağlamakla görevlendirilmişti. Güney Cephesi'nde 24 Mart 1919'da Urfa'nın işgal edilmesiyle birlikte 5'inci Tümen, Urfa Savunması'na katılmıştı. Urfa'nın 11 Nisan 1920'de istiklaline kavuşmasından sonra 5'inci Tümen, 3 Kasım 1920'de Antep Savunması'na görevlendirilmişti. Tümen burada başarılı muharebelerle Fransızlara darbeler indirmişti. Fakat kuşatma çemberi kırılmadığından açlığa çare bulamayan Antep halkı, 8 Şubat 1921'de Fransızlara teslim olmuştu. Milli Mücadele'de Güney Cephesi'nde Fransızlarla Ankara Hükümeti arasında barış görüşmeleri başladığı zaman Batı Cephesi'nde Yunanlar Sakarya Nehri'nin doğusuna kadar ilerlemişti. Dolayısıyla bu ilerleyiş, Batı Cephesi'nin kuvvetlendirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştı. Bu kapsamda 5'inci Tümen, Güney Cephesi'nde 9 Kasım 1920'de kurulan 2'nci Kolorduya bağlı olarak Sakarya Meydan Muharebesi'ne katılmak üzere 26 Temmuz 1921'de Batı Cephesi'ne gönderilmişti. Çalışmada Antep Savunması'ndan Batı Cephesi'nde Sakarya Meydan Muharebesi'ne katılan 5'inci Tümenin faaliyetleri ele alınacaktır. Çalışmanın ana kaynaklarını MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi'nden temin edilen belgeler ile literatürde konuya dair yer alan çalışmalar oluşturmaktadır. Tespit edilen belge ve bilgiler; nitel, nicel ve karşılaştırmalı yöntemle analiz edilerek çalışma ortaya konulmuştur.

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele Dönemi, Güney Cephesi, Antep Savunması, Batı Cephesi, Sakarya Meydan Muharebesi, 5'inci Tümen, Askerî Tarih.

JEL Kodları: Z00

Yazarın Notu: Bu çalışma bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır. Bu çalışmada etik kurul izni veya yasal/özel izin gerektirecek bir içerik bulunmamaktadır. Çalışma ile ilgili herhangi bir çıkar çatışmasının bulunmadığı SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisine yazar imzaları ile beyan edilmiştir.

* Dr., MSB ATASE Arşivi, Osmanlıca Uzmanı, guzincaykiran@gmail.com, ORCID ID: 0000 0002 8524 8405. Bu çalışma 22-24 Ekim 2021 tarihleri arasında Gaziantep'te düzenlenen "Millî Mücadele'ye Yerel Bakışlar" Sempozyumunda tebliğ olarak sunulmuş olup yeni belgelerle genişletilerek makale olarak hazırlanmıştır.

The 5th Division From Antep Defense To The Western Front

Abstract

On October 30, 1918, the Ottoman Empire signed the Armistice of Mudros with the Allies and withdrew from the First World War. In accordance with the 5th article of the armistice, they started to demobilize their armies. When the armistice was signed, the 6th Army and its 5th Division were in Mosul. According to the terms of armistice, the 6th Army was abolished. The 13th Corps, which was directly subordinate to the Ministry of War, was established in the region. The 5th Division was also attached to this corps and the division was assigned to ensure the security in and around Mardin. With the occupation of Urfa on March 24 on the Southern Front, the 5th Division joined the Urfa Defense. After Urfa's independence on April 11, 1920, the 5th division joined the Antep Defense on November 3, 1920. The division had dealt blows to the French with successful battles there. However, due to the siege, the people of Antep, who could not struggle against hunger, had to surrender to the French on February 8, 1921. When the French began peace talks with the Ankara Government on the Southern Front during the National Struggle, the Greeks advanced to the east of the Sakarya River on the Western Front. Therefore, this advance revealed the necessity of strengthening the Western Front. In this context, the 5th Division was sent to the Western Front in July 26, 1921 to participate in the Battle of Sakarya, depending on the 2nd Corps established on November 9, 1920, in the Southern Front. In this study, the activities of the 5th Division, which participated in the Battle of Sakarya on the Western Front from the Antep Defense, will be discussed. The main sources of the study are the documents obtained from the Archives and Military History Department of MND and the studies on the subject in the literature.; The study would be presented by analyzing identified documents and information with qualitative, quantitative, and comparative methods.

Article Type: Research Article

Key Words: National Struggle Period, Southern Front, Antep Defense, Western Front, Sakarya of Battle, 5th Division, Military History.

Jel Codes: Z00

Authors' Note: This study has been prepared in accordance with scientific research and ethical rules. In this study, there is no content that requires ethics committee permission or legal/special permission. We, as the authors of the article, signed our declaration certifying that there was no conflict of interest within the article preparation process.

GİRİŞ

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığında 5'inci Tümen, 6'ncı Ordu'ya bağlı olarak Musul'da bulunuyordu. 3 Kasım 1918'de Musul, İngilizler tarafından işgal edilince 5'inci Tümen, 6'ncı Ordu ile birlikte Musul'u tahliye ederek kuzey istikametinde Mardin/Nusaybin'e çekilmiş ve burada Diyarbakır vilayetine güneyden gelebilecek tehditlere karşı savunma görevi almıştı. Tümenin bir alayı da eşkıyalık faaliyetlerini önlemek ve Derbesiye (Şenyurt köyü)'ye kadar olan demiryolunu korumak için Mardin/Midyat'ta konuşlandırılmıştı (Bıyıklıoğlu, 1999: 119-133).

Bilindiği üzere Mondros Mütarekesi'nden sonra Osmanlı askerî birliklerinin birçoğu Anadolu'ya çekilmiş ve burada asayişini sağlamakla meşgul olmuşlardı. Zira Mondros Mütarekesi'nin 7'nci maddesi tam da

bununla ilgiliydi. Mütarekenin 7'nci maddesine göre "Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi stratejik noktayı işgal hakkına haiz olacaklardı" (Bıyıklıoğlu, 1999, s. 47). Dolayısıyla 5'inci Tümen, İtilaf kuvvetlerinin herhangi bir durumu bahane ederek Mardin ve çevresini işgal etmesini engellemek üzere asayişini sağlamaya meşgul olmuştu. Tümen burada bir taraftan çeşitli gasp, yağma, yol kesme, cinayet vb. şekavet olayları ve aşiretler arasındaki kan davalarından kaynaklı asayiş olaylarını bertaraf etmeye çalışırken diğer taraftan da bölgede eşkıyalık faaliyetleri yürüten aşiret reisi Ali Batı'nın İngiliz desteğinde (Üzen, 2006, s. 334) çıkarmış olduğu isyanı (6 Mayıs-18 Ağustos 1919) bastırması (Bozan, 2021, s. 87-141). Öte yandan Mondros Mütarekesi'nin 5'inci maddesi gereğince Osmanlı ordularının terhis işlemleri devam ederken Anadolu'da İtilaf kuvvetlerinin işgalleri de başlamış ve 9 Kasım 1918'de ilk İngiliz müfrezesi İskenderun'a çıkmıştı (Bıyıklıoğlu, 1999, s. 79). Sonra sırasıyla 17 Aralık'ta Mersin, 21 Aralık 1918'de Adana ve 15 Ocak 1919'da Antep işgal edilmişti. İşgaller devam ederken 13 Şubat 1919'da 6'ncı Ordu lağvedilmiş ve yerine 13'üncü Kolordu kurulmuştu (MSB Arşiv ve Askerî Daire Başkanlığı Arşivi; İSH-Kutu: 182, Gömlek: 131). Kolordu, 1 Mart 1919'da Nusaybin'den Diyarbakır'a gelmiş (Bozan, 2016, s. 62) ve 5'inci Tümen de bu kolorduya bağlanmıştı (Kutu: 183, Gömlek: 160). 6'ncı Ordu'nun lağvıyla beraber Güney Cephesi'nde işgaller yayılmış 22 Şubat'ta Maraş ve 24 Mart 1919'da Urfa işgal edilmişti. Söz konusu işgaller İngilizler tarafından yapılmış fakat 15 Eylül 1919'da Suriye İtilafnamesi (İngiliz-Fransız Mukavelesi) ile İngilizler, 1916 tarihli Sykes-Picot Anlaşması'ndaki Musul haklarından vazgeçme karşılığında adı geçen işgal bölgelerini Fransızlara bırakmıştı (Bıyıklıoğlu, 1999, s. 106-107). Nitekim 29 Ekim 1919'dan sonra Güney Cephesi'nde Millî Mücadele, İngilizlere karşı değil, Fransızlara karşı yürütülecekti.

Tam da bu çalışmada Güney Cephesi'nde Fransız birliklerine karşı mücadele etmiş olan 5'inci Tümenin Antep Savunması'ndan Batı Cephesi'nde Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki cephe faaliyetleri ele alınmıştır. Özellikle bu faaliyetlerin, Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki kısmı *gün gün* anlatılmıştır. Faaliyetlerin gün gün ele alınması, askerî tarih belgelerinin çalışmayı bu yönetime yönlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Şayet bu yöntem tercih edilmeseydi, 5'inci Tümenin Millî Mücadele'deki yolculuğu tam olarak ifade bulamayabilirdi. Literatür taraması sonucu 5'inci Tümen hakkında münferit bir çalışma tespit edilememiştir. Çalışmanın zamansal sınırlılığı, 30 Ağustos 1918 Mondros Mütarekesi'nden başlamakta olup Sakarya Meydan Muharebesi sonrası (13 Eylül 1921) tümenin lağvına kadar geçen süreyi içine almaktadır. Çalışmanın ana kaynaklarını MSB Arşiv ve Askerî Daire Başkanlığı Arşivi'nden temin

edilen belgeler oluştururken konuya dair ikincil kaynaklardan da yararlanılmıştır. Söz konusu belge ve bilgiler, nitel ve nicel yöntemle analiz edilerek 5'inci Tümenin Millî Mücadele'deki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Şunu da eklemek gerekir ki 5'inci Tümene dair bir kısım belgelere ulaşılabilmektedir. Örneğin muharebe boyunca 5'inci Tümenin teşkilat, insan gücü, hayvan sayısı, askerî malzeme gibi hususlardaki mevcudu tespit edilemediği için kadronun fazlalığı-noksanlığı noktasında mukayesesi de tam olarak yapılamamıştır. Neticede bu çalışmada 5'inci Tümen, tespit ve temin edilebilen belgeler ve bilgilerden yararlanılarak anlatılmıştır.

5'inci Tümenin Antep Savunması'na Katılması

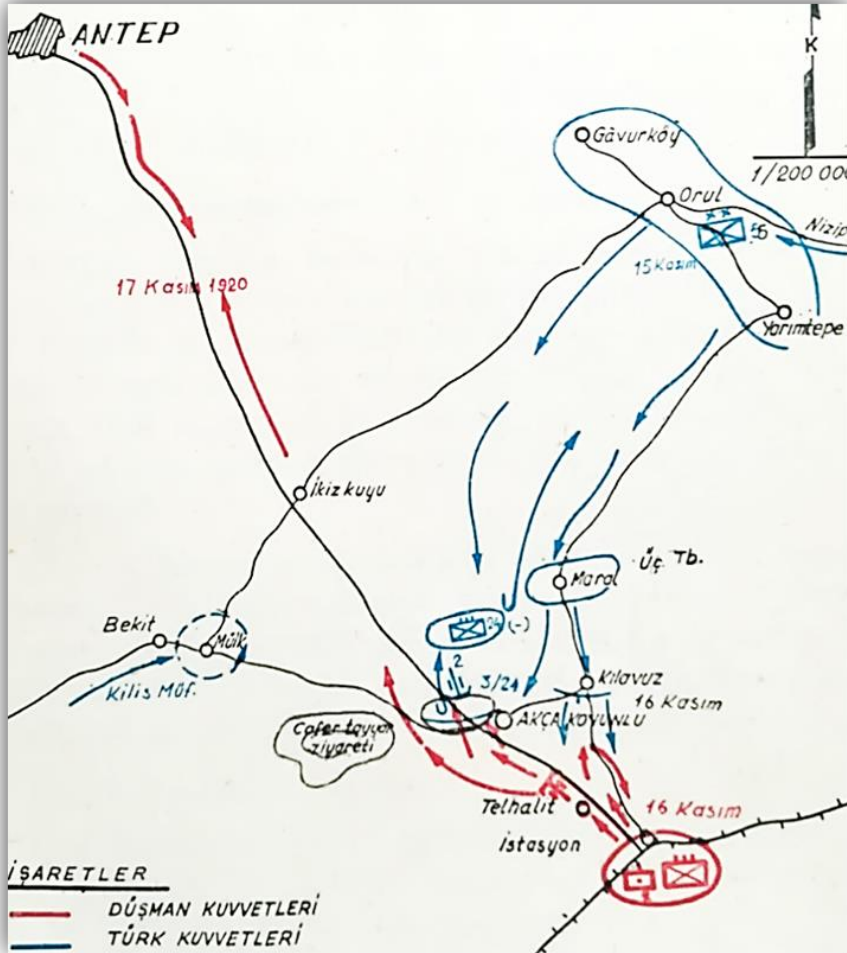
15 Ocak 1919'da Antep işgal edildikten sonra bölgenin savunması için yerel teşkilatlanmalar ortaya çıkmıştı. Örneğin Cemiyet-i İslamiye bu minvalde faaliyet göstermekteydi (Ünler, 1969, s. 21-22). 4-11 Eylül 1919'da gerçekleştirilen Sivas Kongresi'nden sonra ise bölgede Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti güç kazanmış ve cemiyet, işgallere karşı Antep'te 27 semt teşkilatı meydana getirmişti (Kalyoncuoğlu, 2015, s. 778). Bu teşkilatlanmalarla bölgede güç kazanan Kuvayı Milliye, Antep'te gayrinizami harp yürüterek Fransız kuvvetlerini yıpratmaya çalışmıştı. Örneğin asıl adı Mehmet Sait Bey olan Şahin Bey'in müfrezesi, Fransızların iâşe ikmalini ve lojistiğini sağlayan Kilis-Antep yolunu tutarak Fransızları zor durumda bırakmıştı. Böylece zor duruma düşen Fransızlar, 26-28 Mart 1920 tarihleri arasında Kilis-Antep yolunda Kertil Pınarı hattına taarruza geçmişler ve burada yapılan muharebelerde Şahin Bey şehit düşmüştü (Gömeç, 2014, s. 60-63). Şahin Bey'in şehit düşmesiyle birlikte Antep Savunması'nı asıl adı Asaf Tevfik Bey olan Yüzbaşı Kılıç Ali Bey devralmıştı. Kılıç Ali Bey, bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından Maraş-Antep bölgesine gönderilmişti (Turgut, 2020, s. 83). 11 Şubat 1920'de Maraş'ın istiklalinden sonra da Kılıç Ali Bey, Antep'e geçmiş (Kutu: 937, Gömlek: 21) ve Antep Kuvayı Milliyesi onun önderliğinde toparlanarak güç kazanmıştı. Kılıç Ali Bey burada kaldığı kısa zaman zarfında bizzat muharebelere katılmış, Antep'teki gelişmeleri takip ve organize etmiş, Kuvayı Milliye komutanlarının atamasını yaparak çeşitli yerlerdeki kuvvetlere takviyeler yapmıştı (Güllü, 2021, s. 166). 4 Mayıs 1920'de ise Kılıç Ali Bey, Antep'ten mebus seçilmiş ve Ankara'ya çağrılmıştı. Bundan sonra da Antep Kuvayı Milliye Komutanlığını Şefik Ali Bey (Özdemir Bey) üstlenmişti (Üzel, 1946, s. 49-54).

Yüzbaşı Kılıç Ali Bey'in Antep Kuvayı Milliye Komutanlığı sırasında 1 Nisan 1920'de Antep'te şehir muharebeleri başlamış ve Antep, Fransızlar tarafından abluka altına alınmıştı (Lohanizade, 1989, s. 43). Bundan sonra Antep, 10 ay boyunca sürecek olan bir kuşatma sürecine girmişti. Dolayısıyla bölgenin önemi ve genişliği yanında savunmanın tek elden idaresi ihtiyacı, nizami harp birliklerinin Antep Savunması'na katılmasını zorunlu kılmıştı. Bu kapsamda 26 Haziran 1920'de Genelkurmay Başkanlığı Albay Selahattin Adil Bey'i Antep Savunmasını yürütmek üzere görevlendirmiş, bölgede bulunan nizami ve gayri nizami bütün kuvvetleri emrine vermişti (Selahattin Adil Paşa, 1982, s. 323). Eylül 1920'de ise Albay Selahattin Adil Bey, Güney Cephesi'nin bir kolordu hâline getirilmesi lüzumunu Genelkurmay Başkanlığına bildirmiş ve bu öneri kabul edilerek 9 Kasım 1920'de bölgede 2'nci Kolordu kurulmuştu. Söz konusu kolordu, yeni teşkil edilen 9'uncu Tümen (Maraş Tümeni) (Ünler, 1969, s. 93) ve 5'inci Tümenle yeniden teşkilatlandırılmıştı (Selahattin Adil Paşa, 1982, s. 346).

Kurmay Yarbay Mehmet Kenan (Korgeneral Dalbaşar) komutasındaki 5'inci Tümen, Antep Savunması'na 11 Nisan 1920'de Urfa'nın istiklaline kavuşmasından sonra dâhil olmuştu. Antep Savunması'na ilk olarak 5'inci Tümenin 24'üncü Alayı, 21 Ağustos 1920'de Fransızlara karşı yapılan muharebeye katılmıştı (Öztürk, 1994, s. 127). Sonrasında tümenin 14'üncü Alayı, Antep Kuvayı Milliyesi ile birlikte 19 ve 27 Eylül 1920'de Nafak Boğazı'nda Fransız konvoyuna yapılan baskında yer almıştı (Ulusoy, 2006, s. 35-36). Tümenin diğer birlikleri de Millî Aşireti'nin Siverek/Karacadağ'daki eşkıyalık faaliyetlerini bastırmakla meşgul olmuştu (Saral, 2009, s. 160). Eylül 1920'de isyanın bastırılmasından sonra 5'inci Tümen, bütün birlikleriyle birlikte 3 Kasım 1920'de Antep Savunması'na dâhil olmuştu. Bu minvalde 5'inci Tümen Komutanı Yarbay Mehmet Kenan Bey tümenin Diyarbakır, Urfa ve Siverek'te bulunan depo ve eğitim hizmetlerinde kullanılan birlikleri hariç geri kalan kuvvetlerinin bir hafta içinde Antep'e hareket etmesi emrini vermişti. Fakat 5'inci Tümen birliklerinin noksanlarını tamamlayabilmesi bir ayı bulmuştu. Bir ay sonra Yarbay Mehmet Kenan, Elcezire Cephesi Komutanlığına¹ "Büyük zorlukla teşkil ettiğim kuvveti kimseye emanet edemeyeceğimden bizzat tümenimle gidiyorum" diyerek 3 Kasım 1920'de Urfa'dan Antep'e hareket etmişti (Saral, 2009, s. 238-242).

Antep Savunması'na katılan Yarbay Mehmet Kenan komutasındaki 5'inci Tümenin komuta kademesi; Kurmay Başkanı Binbaşı İsmail Hakkı, 14'üncü Alay Komutanı Binbaşı Ziya, 15'inci Alay Komutanı Yarbay İlyas Zeki ve Topçu Tabur Komutanı Erzurumlu Binbaşı Münir'den oluşmaktaydı (Görgülü, 2014: 323). Ayrıca tümenin aşiret süvari alayı,

istihkâm ve muharebe müfrezesi ile halktan teşkil edilen cephane ve erzak kolları vardı. 5'inci Tümenin Antep kuşatmasını yarmak için yola çıkmasından sonra Akçakoyunlu bölgesini işgal etmiş olan Fransız kuvvetleri buradan Antep'e bir çıkış harekâtı yapmaya karar vermişti. Bu harekâtı haber alan 5'inci Tümen Komutanı, Akkoyunlu'dan Antep'e gelmekte olan Fransız konvoyuna Akçakoyunlu-İkizkuyu arasında taarruz etmeyi planladı. Plana göre 5'inci Tümen, 15 Kasım 1920 sabahı Nizip'in batısından Gavurköy-Orul-Yarımtepeköy hattına gelmişti. Fransızlar bunu haber alınca harekete geçmiş ve 664 rakımlı tepede muharebe başlamıştı. Burada aşiret kuvvetlerinin çözülmesiyle tümen birlikleri geri çekilmiş fakat tümen komutanı, ihtiyatta kalan kuvvetleriyle tekrar taarruza geçerek Fransızların geri çekilmesine muvaffak olmuştu (Saral, 2009, s. 243-245).

Kroki-1: 5'inci Tümen'in Antep'te ilk muharebesi: Akçakoyunlu Muharebesi (Saral ve Saral, 1970, s. 313)

Muharebeden sonra Antep Merkez Heyeti -Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yürütme kurulu-, 19/20 Kasım 1920'de 5'inci Tümen Komutanı Yarbay Mehmet Kenan'a bir mektup yollayarak Antep Savunması'na katılmasından dolayı sevinçlerini ve hoş geldin dileklerini iletmışler, Antep kuşatması altındaki birliklerin durumunu anlatarak kendilerinden bir top gönderilmesini talep etmişlerdi (Üzel, 1952, s. 186-187).

5'inci Tümen ve Antep Kuşatması

2'nci Kolordunun Antep kuşatmasını yarmak üzere Antep Cephesi'ne dâhil olmasından sonra Antep'te külliyatlı miktarda Fransız kuvveti toplanmış ve Fransızlar, Antep kuşatmasını yarmaya çalışan 5'inci ve 9'uncu Tümen birliklerine taarruz kararı almıştı. 9'uncu Tümen, Antep'in kuzeyinde Erikçe-Düllükbaa-Beylerbeyi hattında, 5'inci Tümen Antep'in doğusunda Şahmelek-Ballıkaya hattında savunma mevzilerinde tertiplenmiş vaziyetteydi. 23/24 Kasım 1920 gecesi Fransız kuvvetleri, Antep'in doğusunda Nurgana-Çıksorut-Şaraptepe bölgesinde toplanmış ve bu kuvvetler, 24 Kasım 1920'de gün doğarken Rumevlek-Güllüce köyleri üzerinden 9'uncu Tümen bölgesine ilerlemeye başlamıştı (Saral, 2009, s. 246). Bu ilerleyişle birlikte 9'uncu Tümen geri çekilmiş, 5'inci Tümen de taarruza geçmişti. Fakat 5'inci Tümen, Fransız kuvvetleri tarafından kuşatılmasını önlemek için Arıl-Gönüllü bölgesine çekilerek savunma kararı almıştı. Burada da tümen fazla tutunamayarak dağılan kuvvetlerini Nizip'te toplamış ve Fırat'ın doğusuna çekilmek zorunda kalmıştı. Bu çekilmeyle birlikte erleri dağılan tümene, Orta Anadolu'dan er ikmali yapılması kararlaştırılmış (Kutu: 794, Gömlek: 162) ve başlangıçta Batı Cephesi'nden 149 (Kutu: 797, Gömlek: 161), sonrasında ise 600 er, 5'inci Tümene gönderilmişti (Kutu: 794, Gömlek: 162). Maraş'tan 50, Urfa'dan da 100 er, tümen emrine verilmişti (Ulusoy, 2006, s. 65).

24-26 Kasım 1920 tarihli Fransız taarruzundan sonra 5'inci Tümen Komutanı Yarbay Mehmet Kenan, 9'uncu Tümenin bu muharebedeki vaziyetini 2'nci Kolorduya bildirerek 9'uncu Tümenin güçlendirilmesini istemişti. Bu sırada Fransızlar, 5'inci Tümenin Fırat'ın doğusuna çekilmiş olmasını fırsat bilerek Antep Savunmasında yalnız kalmış olan 9'uncu Tümene (Kutu: 794, Gömlek: 51) 1 Aralık 1920'de tekrar taarruzda bulunmuşlardı. Amaçları 9'uncu Tümeni dağıtarak Antep'e hâkim olmaktı. Bu durum karşısında Fırat'ın doğusunda bulunan 5'inci Tümen, 3 Aralık 1920'de Antep'e hareket etmişti (Saral, 2009, s. 248-249). Neticede 24-26 Kasım taarruzu ile Fransız kuvvetleri, iki tümeni birbirinden ayırmayı başarmışlardı (Kutu: 933, Gömlek: 103). Bunun bir sonucu olarak da

Fransızlar, Suriye’de çıkmış olan isyanları bastırmak maksadıyla bir kısım kuvveti, Antep’ten çekmeye başlamıştı (Üzel, 1952, s. 228). Bu çekilmeye birlikte 2’nci Kolordu Komutanı Albay Selahattin Adil Bey, Antep kuşatmasını yarmak için taarruz kararı almış ve bu karara göre 5’inci Tümen doğudan, 9’uncu Tümen ise Antep’i güneyden kuşatacağı (Kutu: 938, Gömlek: 72). Amaç, ne yönden olursa olsun açılan gedikten Antep içindeki Kuvayı Milliye müfrezelerine yiyecek ve cephane ulaştırmaktı. Taarruz, 27 Aralık sabah 05.00’te başlamış ve muharebe bütün cephede akşama kadar devam etmişti (Gömeç, 2014, s. 100). Bu muharebede tüfek ve top sayısı ile Fransız kuvvetlerine üstünlük sağlanmış ve Türk topçuları doğru isabetle Fransız topçularını susturmayı başarmıştı fakat kuşatma kırılmamıştı (Ulusoy, 2006, s. 68). Muharebe sonrası Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak 2’nci Kolorduya; “Taarruzun başarı ile sonuçlanmadığını fakat Antep halkına moral olduğunu” (Saral ve Saral, 1970, s. 323-325) bildirerek Türk kuvvetlerini teselli etmeye çalışmıştı. Bu taarruzdan sonra 2’nci Kolordu, Antep’e yardım ulaştırmak için 5’inci ve 9’uncu Tümen öncülüğünde 18 Ocak 1921 İkizkuyu Muharebesi, 25 Ocak 1921 Taarruzu, 30-31 Ocak 1921 Türk Genel Taarruzunu (Çıksorut Taarruzu) gerçekleştirmişti. Antep içerisinden de Özdemir Bey’e bağlı Kuvayı Milliye müfrezeleri, Fransız kuşatmasını yarmaya çalışmış fakat iyi tahkim edilmiş olan Antep ablukası kırılmamıştı (Saral, 2009, s. 261-264). Söz konusu muharebelerde Albay Selahattin Adil Bey’in verdiği bilgiye göre 3’ü tabur komutanı olmak üzere 5 subay ve 150 asker şehit olmuş, 2’si bölük komutanı olmak üzere 15 subay ve 400’den fazla asker de yaralanmıştı (Selahattin Adil Paşa, 1982, s. 365).

Ocak 1921’e gelindiğinde kuşatma içerisinde kalan Müslüman halk açlıktan kırılmaya başlamıştı. Antep Merkez Heyeti, Büyük Millet Meclisi’ne gönderdiği 27 Ocak 1921 tarihli telgrafında; “Antep’te 16.000 Müslümanın köpek eti yiyecek duruma geldiğini, şayet kuşatma kaldırılmazsa bu Müslümanların ruhuna el-Fatiha okunacağını, binlerce kadın ve özellikle kızlarımızın namus ve iffetlerinin vahşice tecavüze uğrayacağını an meselesi olduğunu” bildirmişti (ATBD, 1998, s. 73). Bunun üzerine Fevzi Çakmak, 2’nci Kolordu Komutanlığından kaçak yollardan Antep’e erzak sokulmasının yolunun aranmasını istemiş (ATBD, 1998, s. 20) fakat açlığa çare bulamayan Antep halkı, 8 Şubat 1921’de Fransızlara teslim olmak zorunda kalmıştı (Saral, 2009, s. 267). Antep’te bulunan Kuvayı Milliyeciler ise 5’inci Tümenin himaye ve temini (Ulusoy, 2006, s. 89) ile 6/7 Şubat 1921 gecesi tahliye olmuşlardı. Tahliye edilenler, 500’e yakın er ve 10 subay idi. 7/8 Şubat gecesi de Özdemir Bey’in de içinde bulunduğu 50 kadar Kuvayı Milliyeci şehirden çıkmayı başarmıştı (Öztürk, 1994, s. 163-164). Antep’in düşmesinden sonra Fransızlar,

Antep'teki tahkimatlarına son vermişler, erzaklarını satarak kuvvetlerini Kilis ve Halep istikametinde çekmeye başlamışlardı (ATBD, 1998, s. 35-38). Nitekim 20 Ekim 1921'de Ankara İtilafnamesi ile Fransız kuvvetleri Güney Cephesi'nden çekilmeye başlamış ve Antep, 25 Aralık 1921'de istiklaline kavuşmuştu.

5'inci Tümenin Batı Cephesi'ne Sevki ve Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Cephe Faaliyetleri

Antep'in düşmesinden sonra Albay Selahattin Adil Bey komutasındaki 2'nci Kolordunun buradaki görevi sona ermiş ve kolordu, Sakarya Meydan Muharebesi'ne katılmak üzere Batı Cephesi emrine girmişti. 2'nci Kolordu Batı Cephesi'ne sevk edildiği zaman Antep Savunması sırasında edinilen tecrübelerle az çok eğitilmiş ve bazı noksanları olmakla beraber kadro, teşkilat, araç-gereç ile düzenli iki tümen (5'inci Tümen ve 9'uncu Tümen) gezen bir kuvvet haline gelmişti (Selahattin Adil Paşa, 1982, s. 373). Söz konusu tümenler Antep kuşatmasında çok az günlerini muharebesiz geçirmişlerdi (Lohanizade, 1989, s. 190). Dolayısıyla bu iki yorgun tümen, şimdi de Batı Cephesi'nde Millî Mücadele'ye katılacaklardı.

Batı Cephesi'nde 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal eden Yunan ordusu- Küçük Asya Ordusu- Güney Cephesi'nde Haziran 1921'de Fransızlarla barış görüşmeleri başladığı zaman 10 Temmuz 1921'de Bursa ve Uşak bölgelerinden Eskişehir-Afyon yönüne doğru taarruza başlamışlardı. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri olarak tarihe geçen bu Yunan taarruzu karşısında Mustafa Kemal Paşa, Türk ordusunun çözülmesini önleyerek toparlanması için zaman kazanmak ve Yunan ordusunu ikmal üstlerinden uzaklaştırmak gayesiyle 18 Temmuz 1921'de Türk ordusunun Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesi emrini vermişti. Bu emirle birlikte Türk ordusu, 25 Temmuz 1921 itibarıyla Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmiş durumdaydı (Koç, 2021, s. 108-113). Türk ordusunun hazırlığı kapsamında da 2'nci Kolordu ile birlikte 5'inci Tümen ve 9'uncu Tümen, 26 Temmuz 1921'de Sakarya Meydan Muharebesi'ne katılmak üzere Batı Cephesi emrine girmişti (Kutu: 1369, Gömlek: 210; Kutu: 1371, Gömlek: 25, Belge: 12 (26 Temmuz 1921). Bu minvalde 2'nci Kolordu, 27 Temmuz'da Maraş'tan ayrılmış ve mıntıka komutanlığını Yarbey Talat Bey'e bırakmıştı (Kutu: 1371, Gömlek: 25, Belge: 34). Kolordunun Batı Cephesi'nde Türk ordusuna katılma görevini Albay Fahrettin Altay'ın komutasındaki 5'inci Süvari Grup Komutanlığı üstlenmişti (Altay, 1949, s. 23).

Batı Cephesi emrine giren Yarbey Mehmet Kenan Komutasındaki 5'inci Tümenin komuta kademesi; Kurmay Başkanı Binbaşı İshak Avni,

14'üncü Piyade Alay Komutanı Yarbay Mahmut Nedim, 15'inci Piyade Alay Komutanı Yarbay İlyas Canpolat, 24'üncü Alay Komutanı Binbaşı Hüseyin Hilmi ve Topçu Alay Komutanı Yarbay Hüseyin Hüsnü Bey'den oluşmaktaydı (Görgülü, 2014, s. 372). Tümen, Kahramanmaraş-Dömekle-Andırın-Kadirli-Kozan-Camili-Emelcik yolu ile Kelebek tren istasyonuna gelmişti (Selahattin Adil Paşa, 1982, s. 374). Buradan Pozantı'ya hareket eden 5'inci Tümenin ilk kademesi, 6 Ağustos 1921'de trenle Konya'ya ulaşmıştı. Konya'da tümen, "...mülki makamlar ve askeri yetkililer ile halk tarafından sevinçle karşılanmışlardı". Er ve subaylar burada yemek yedikten sonra Akşehir'e hareket etmişlerdi. Tümenin ikinci kademesi ise aynı gün Pozantı'dan trenle hareketle 7 Ağustos 1921'de Konya'ya ulaşması beklenmekteydi. 2'nci Kolordu karargâhı da bu trende bulunmaktaydı (Kutu: 1226, Gömlek: 57).

Tümenin birinci kademesinde 43 subay, 1.207 er, 210 hayvan, 967 silah, 195.840 cephanesi, 8 makineli tüfek ve 44.102 cephanesi, 2 top ve 300 atım cephanesi vardı (Kutu: 1226, Gömlek: 57, Belge:2a). Bunlardan tümenin ikinci kademesinin ikinci kısmı ile 2'nci Kolordu Karargâhı Telgraf ve Süvari bölüklerinden 5 ümera -yüksek rütbeli subaylar-, 3 subay, 342 er ve 230 hayvan 7 Ağustos 1921'de trenle Konya'dan Akşehir'e geçmişlerdi. 5'inci Tümenin ikinci kademesinin ikinci kısmı ve 5'inci Tümen Karargâhı Telgraf, Mızıka ve Süvari bölükleri 21 subay, 196 er, 171 hayvan 7 Ağustos'ta Konya'ya trenle ulaşmışlar ve aynı gün Akşehir'e devam etmişlerdi (Kutu: 1226, Gömlek: 57, Belge:3).

Tümenin üçüncü kademesi ise 14'üncü Alay ve tümen topçu karargâhı 3 ümera, 38 subay, 901 er, 8 makineli tüfek, 104 hayvan ile birlikte 8 Ağustos'ta Konya'dan Akşehir'e hareket etmişti (Kutu: 1226, Gömlek: 57, Belge:5). Tümenin son kademesi de 9 Ağustos'ta yürüyüşle Batı Cephesi'ne ulaşacaktı (Kutu: 1226, Gömlek: 57, Belge:6). Nitekim 5'inci Tümen Karargâhı ile 14'üncü Alayı ve 15'inci Alayı 7 Ağustos'ta Akşehir'e ulaştırken 24'üncü Alayı 8 Ağustos'ta ulaşmışlardı. Fakat alaylara bağlı bazı birliklerin karadan yürüyüşü sebebiyle 5'inci Tümenin Akşehir'de toplanması 10 Ağustos'u bulacağı Batı Cephesi'ne bildirilmişti (Kutu: 1226, Gömlek: 57, Belge:4) Oysa 5'inci Topçu Alayı; 2'nci Sahra Taburu ve 5'inci Bataryası 6 subay, 119 er, 115 hayvan, 4 top, 2 cephanesi arabası, 340 atım cephanesi ile daha 22 Ağustos 1921'de Sivas'a ulaşabilmişti. Bunlar, 23 Ağustos'ta Kayseri yoluyla Ankara'ya hareket edecekleri (Kutu: 1258, Gömlek: 3, Belge:15). Dolayısıyla 5'inci Tümen'in bazı birlikleri, Sakarya Meydan Muharebesi başladıktan sonra muharebeye katılabilmişlerdi.

Nitekim mevcut belgelerden anlaşıldığına göre 5'inci Tümenin Batı Cephesi'ne sevk edilen personel, malzeme ve hayvan mevcudu toplamda; 8

ümera, 111 subay, 2.765 er, 830 hayvan, 967 silah, 195.840 cephanesi, 16 makineli tüfek ve 44.102 cephanesi, 6 top ve 640 atım cephanesi ile iki cephanesi arabasından oluşmaktaydı. Mevcuda bakıldığında personel ve silah bakımından bir personele bir silah dahi düşmediği anlaşılmaktadır.

Kroki-2: 23 Ağustos 1921'de 5'inci Tümen (Vandemir, 1946)

2'nci Kolordu, Batı Cephesi'nde ilk olarak Konya yönünden gelebilecek Yunan taarruzlarını durdurmak üzere Akşehir ile Çay arasındaki bölgede toplanmıştı (Selahattin Adil Paşa, 1982, s. 376). Kolordu burada

Mürettep Tümen, 6'ncı Tümen, 5'inci Tümen ve 9'uncu Tümeden oluşmaktaydı (Ulusoy, 2006, s. 147). 11 Ağustos'ta ise 2'nci Kolordu 5'inci ve 9'uncu Tümeniyle birlikte (Ulusoy, 2006, s. 185) Sakarya Nehri'nin doğusunda yığınak oluşturan ve yarım ay şeklinde mevzi alan (Koç, 2021, s. 160) Batı Cephesi'nin sol kanadında toplanma görevi almıştı (Selahattin Adil Paşa, 1982, s. 379). Bu sırada Batı Cephesi'nde Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde teşkilat değişikliği yapılarak tümenlerden kolordu muadili gruplar oluşturulmuştu. Buna göre 2'nci Kolordu, 2'nci Grup adını almıştı (Aykut, 2006, s. 4-5). 18 Ağustos'ta 2'nci Grup, Tanburoğlu-Sapanca-Evliyafakı bölgesinde bulunmakta ve 5'inci, 9'uncu, 8'inci ve 15'inci Tümenlerden (Ulusoy, 2006, s. 225) 22 Ağustos itibarıyla de 2'nci Grup, 4'üncü, 5'inci ve 9'uncu Tümenler ile 2'nci ve 3'üncü Süvari Tümenlerinden oluşmaktaydı (Ulusoy, 2006, s. 262). Görüldüğü üzere Batı Cephesi'nde koşullara göre çok seri bir şekilde gruplara bağlı tümenler, başka grupların emri altına girebiliyor veya grup emrinden çıkabiliyorlardı. Diğer bir deyişle bu birlik kaydırmalarının amacı, cephede açılan her gediğe karşı bir yama yapmaktı (Koç, 2021, s. 197).

23 Ağustos 1921'de Türk ordusunun asıl muharebe hattı; kuzeyde Ankara Çayı güneyinden Ilıca Deresi-Sakarya Nehri kavşağına kadar Sakarya Nehri'nin doğusu-Ilıca Deresi kuzey sırtları-Mangal Dağı'nın güney sırtları idi. Bu hatlar arasında Mangal Dağı, Yunan ordusunun esas kuvvetleriyle Batı Cephesi'ni Uzunbey-Haymana istikametinde yarmak istediği ilk noktalardan biriydi (Timural, Atakan ve Berktay, 1973, s. 3-6). Burası 2'nci Grup sorumluluğunda idi (Vandemir, 1942, s. 31).

Harita-1: Mangal Dağı (<https://earth.google.com/web/>)

Mangal Dağı, Demirözü Deresi güneydoğusunda asıl muharebe hattına göre ileriye çıkıntı yapan tek başına bir mevzi durumda idi. Dağın özelliği, güney ve güneybatıya karşı görüş ve ateş hâkimiyetinin olması idi. Bundan dolayı Başkomutanlık buraya ayrı bir önem atfetmiş ve bölgeyi asıl mevzi içine almıştı. Dağda tutulmuş olan mevzi yaklaşık 5-6 km. idi. Doğal yapısı sarp ve kayalıktı. Kuzey ve batı yamaçları daha da engebeli ve geriden takviyesi çok güçlü. Demirözü Deresi boyunca ilerleyecek bir Yunan kuvveti, Türbetepe ve Mangal Dağı arasına kolaylıkla girebilir fakat böyle bir hareketin derinlere doğru ilerlemesi mümkün olmazdı. Nitekim Yunan ordusu, bölgede hâkim bir durumda olan bu iki arazi parçasını ele geçirmeden daha etkili bir kuşatma hareketini yapamazdı (Timural, Atakan ve Berktaş, 1973, s. 10-11).

Mangal Dağı'nın asıl muharebe hattına dâhil edilmesi, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa tarafından 12 Ağustos 1921'de teklif edilmişti. Bu kapsamda Paşa, savunmanın Mangal Dağı'na dayandırılmasını istemiş ve kilit noktası olarak gördüğü bu dağda incelemeler yapmak üzere hazırlanırken atından düşerek kaburgasını kırmıştı (Koç, 2021, s. 153-156). Nitekim Mangal Dağı'nın 12 Ağustos'ta asıl muharebe hattına dâhil edilmesinin gündeme gelmiş olmasına rağmen burası, 21 Ağustos'ta muharebe hattına dâhil edilmiş ve buranın tahkimi ve müdafaası 5'inci Tümenine verilmişti (Kutu: 1348, Gömlek: 125, 125a). Dolayısıyla dağın tahkimine geç başlanmıştı (Ulusoy, 2006, s. 259). Dağın tahkimi kapsamında 21 Ağustos 1921'de Alancık'ta bulunan 5'inci Tümen, 24'üncü Alayı ile birlikte Mangal Dağı'na gelmişti. Dağın doğu ve batı tarafı 14'üncü Alay, Hücum Taburu ve İstihkâm Bölüğü tarafından tahkime başlanmış ve arazinin taşlık olması nedeniyle burada mania (engel) siperleri kazılmış, taşlarla duvar örülerek siperler diz siperleri haline getirmeye çalışılmıştı (Kutu: 1372, Gömlek: 3). Ayrıca 15'inci Alay kıtaatı ve emrinde bulunan 2'nci Alay bataryası 5'inci Tümen emrine verilmiş, 9'uncu Tümenine ait üç toplu cebel bataryası da Mangal Dağı'nda tümenine katılmıştı. 55'inci Süvari Alayı ve bir sahra takımı da tümen emrine verilmişti (Kutu: 1372, Gömlek: 3, Belge: 2a). Meclis Muhafız Taburu da 5'inci Tümen ihtiyatında kalmıştı (Kutu: 1374, Gömlek: 103, Belge: 5). Bu hazırlıklardan sonra 5'inci Tümen Komutanı Yarbay Mehmet Kenan, tümenine hitaben bir konuşma yapmış ve konuşmasında "Bunun son muharebe olduğunu, şayet kaybedersek Türk'ün ve İslamiyet'in mahvolacağını, bu muharebenin mutlaka kazanılması gerektiğini, ya kazanılacağını ya da mevzilerde gömüleceklerini" (Kutu: 1372, Gömlek: 3, Belge: 9a) ifade ederek birliklerine güç ve moral vermeye çalışmıştı. İyi ki de yapmıştı. Çünkü yarın 5'inci Tümen için en uzun gün yaşanacaktı (Erdoğan, 2021, s. 126).

Sakarya Meydan Muharebesi'nin ilk günü olan 23 Ağustos 1921'de Yunan kuvvetleri, 5'inci Tümenin sağ cenahına taarruza başlamıştı. Bu taarruzla birlikte 9'uncu Tümene topçu ateşiyle 5'inci Tümene yardım etmesini, tümenin bir alayının Mangal Dağı'nın gerisine sevk etmesini ve ihtiyatta olan bir alayının da hazır olunması emri verilmişti (Kutu: 1348, Gömlek: 172). Fakat Mangal Dağı, arazi yapısı, eldeki araçların noksanlığı ve zaman darlığından dolayı yeterince tahkim edilememiş durumdaydı. Sadece dağın güney yamaçlarında siperler kazılabilmiş kuzeye bakan yamaçlarda ise ihtiyatlar için zayıf siperler ve sığınaklar yapılabilmisti. Dağın tepe bölgesinde ise hiçbir tahkimat yapılamamıştı. Diğer taraftan da öğleden beri devam eden yağmur şiddetini artırmış ve fırtınayla birlikte muharebe sahası kontrol edilemez bir hale gelmişti (Selahattin Adil Paşa, 1982, s. 382). 1'inci Yunan Tümeni de bunu fırsat bilerek 5'inci Tümen mevziine 1 km. kadar yanaşmıştı. Bu esnada 5'inci Tümen birlikleri, şiddetli fırtına ve kesif sisin etkisiyle görüş ve atış imkânlarını kaybetmişti. Tümene bağlı 24'üncü Alay burada göğüs göğse muharebe ederken kanlı muharebenin etkisiyle birinci hat siperlerini terk edip tepeye çekilmişti. Bunun üzerine Tümen Komutanı Yarbay Mehmet Kenan, 2'nci Grup Karargâhına 5'inci Tümenin bütün kuvvetiyle muharebeye girdiğini; fırtına ve yağmurla karışık ve karanlıkta boğaz boğaza muharebede kıtaların birbirine karıştığını; bütün ihtiyatlarını da kullanarak Mangal Dağı tepesinde tutunmaya çalıştığını; emrine gönderilen 25'inci Alayla bu gece yapılacak karşı taarruzla da bir sonuç alınamayacağını; yarın için bir alay takviye kuvveti verilmezse, tümenin Mangal Dağı tepe hattında da tutunamayacağını; birliklerinin önemli derecede zayiata uğradığını, birçok subayının yaralandığını, emir ve komuta düzeninin bozulduğunu bildirmişti. Bunun üzerine 2'nci Grup Komutanı durumu değerlendirdikten sonra bütün sorumluluğu üzerine alarak Mangal Dağı mevzilerinin terk edilmesine karar vermişti (Timural, Atakan ve Berktaş, 1973, s. 11). Şayet Mangal Dağı boşaltmazsa sabaha bir tümen kalmayabilirdi (Erdoğan, 2021, s. 143). Albay Selahattin Adil Bey anılarında bu durumla ilgili olarak şunları kaydetmektedir:

“Mangal Dağı'nda cephe tarafından hiçbir savunma mevzii yaptırılmamış olması, düşman kuvvetlerinin ölçsüz üstünlüğüne katılan aleyhimizdeki hava şartları birliklerin moralini tamamen sarsmıştı. Antep savaşından savaş yeteneklerini yakından gördüğüm ve bildiğim tümenlerimin ilk dönemde kuvvetli bir saldırıya uğramaları halinde düşecekleri durumu tahmin ederek 5'inci Tümen ve sağındaki 9'uncu Tümenin bu şartlar altında elde yedek bulundurulmuş Meclis Muhafız Birliğini de cepheye sokmak suretiyle kesin bir savaşa

girişerek grubun dağılmasını ve bunun sonucu ordunun yanını tehlikeye düşüreceğini düşünmüş ve ihtiyat birliği muhafazasında yavaş yavaş Yaprakbayırı gerisine çekilme emri vermişim” (Selahattin Adil Paşa, 1982, s. 382).

Albay Selahattin Adil Bey, 5’inci Tümen zamanında gereken emri vererek grubunun dağılmasını önlemiş ve birliklerinin cephe gerisine çekilerek savunmada kalmalarını emretmişti.

24 Ağustos 1921’de 5’inci Tümenin tuttuğu Mangal Dağı, 1’inci Yunan Tümeni tarafından işgal edilmişti (Vandemir, 1942, s. 30). Bundan sonra grup kıtaları, Katrancı ve Kaltaklı hattına yerleşmişti. 2’nci Grup Komutanı Albay Selahattin Adil Bey 24 Ağustos 1921 tarihli raporunda, Mangal Dağı’na taarruz eden üç Yunan tümenine karşı 5’inci Tümenin pek zayıf kaldığını belirtmiş ve 1’inci Grup kıtalarının (23’üncü ve 24’üncü Tümen) 2’nci Grubun sol cenahına sevk edilmesini istemişti (Kutu: 1277, Gömlek: 117). Bunun üzerine Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, 1’inci Grup kıtaları, 4’üncü ve 7’nci Tümen ile 3’üncü Kafkas Tümeni ve 47’nci Alayı (Osman Ağa Alayı), 2’nci Grubun sol cenahını tutmak üzere görevlendirebileceğini Genelkurmay Başkanlığına bildirmişti (Kutu: 1277, Gömlek: 124). Fakat 3’üncü Kafkas Tümeni ve 4’üncü Tümen, 1’inci Grup emrine verilmişti. Bugünkü muharebelerden sonra 3’üncü ve 2’nci Grup arasında Demirözü Deresi-Yamak-Haymana yolu ara hattı belirlenerek bu yolun iki tarafının savunulması 2’nci Gruba verilmişti (Timural, Atakan ve Berktaş, 1973, s. 25).

Mangal Dağı’nın kaybedilmesiyle birlikte Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 5’inci Tümen için bir tamim yayınlamış ve sorumluların derhal tespit edilerek cezalandırılmasını emretmişti. Paşa, “(...) Hata eden her kim olursa olsun derhal kanuna çarpmak için asla tereddüt edilmeyecektir” ifadeleriyle sorumluların derhal tespit edilerek cezalandırılmasını emretmişti. Hatta bu tamimde Mustafa Kemal Paşa; “(...) Hazırlığımız mükemmel ve tamdır. Düşmanın Anadolu’nun içerilerinde behemehâl mahvolacağı muhakkak olan bu günlerde kıtaatımızın azami fedakârlık ve gayret göstermeleri hem gayr-i kabil ihmali bir mecburiyettir ve hem de bir vazife-i diyanet ve hamiyettir (...)” diyerek ordusuna güvenini ve ordusunun fedakârlık yapmak zorunda olduğunu bildirmişti (Kutu: 1358, Gömlek: 35). Bu emirle birlikte 5’inci Tümen Komutanı Mehmet Kenan Bey, Divan-ı Harp’e sevk edilerek (Kutu: 1374, Gömlek: 103, Belge:1) geçici olarak görevden alınmıştı (Vandemir, 1942, s. 35-36). Fakat çekilme emrinin bizzat 2’nci Grup Komutanı Albay Selahattin Adil Bey tarafından verildiği tespit edilmiş (Selahattin Adil Paşa, 1982, s. 382) ve Yarbey Mehmet Kenan Bey görevine iade edilmişti (Durgun, 2021, s. 2)².

24 Ağustos'ta 2'nci Grup, Mangal Dağı-Kaltaklı-Katrancı arasındaki sırtları intihap ederek Karatepe'yi -sol cenah- 4'üncü Tümen, Yaprakbayırı sırtlarını -merkez- 5'inci Tümen, Kanlı Göl doğu sırtlarını -sağ cenah- 9'uncu Tümeniyle tutmuş (Kutu: 1277, Gömlek: 124, Belge: 1) ve tümenler buralarda tahkime başlamıştı. 3'üncü Kafkas Tümeni de grup cephesinde sağ ve sol cenahta ihtiyata (Kutu: 1277, Gömlek: 117), grup karargâhı ise Kalpaklı'ya alınmıştı (Timural, Atakan ve Berktaş, 1973, s. 19). Ayrıca bugün, 2'nci Grup emrinde bulunan 2'nci ve 3'üncü Süvari Tümenleri ile 29'uncu Süvari Alayı, 1'inci Grup emrine verilmişti (Kutu: 1277, Gömlek: 117, Belge: 3). Nitekim 23-24 Ağustos 1921 muharebelerinde Mangal Dağı kaybedilmiş fakat Yunan kuvvetleri, Batı Cephesi'nde 30 km kadar yayılmıştı. Bundan dolayı Yunan ordusu, cephede bir sıklet merkezi meydana getirememişti. Türk ordusunun sıklet merkezi cephenin soluna doğru (doğu) kaydırılmış ve Yunan taarruzlarına maruz kalınan her bir noktayı müdafaa edecek kuvvetler çıkarılmıştı (Kenan, 1935, s. 370).

25 Ağustos 1921'de bütün gün ve gece Beylikköprü'den Büyük Yağcı'ya kadar 80 km'lik bir cephe üzerinde Yunan kuvvetlerinin genel taarruzu ve Türk ordusunun mukabil taarruzu devam etmişti (Vandemir, 1942, s. 37). Mangal Dağı doğu kısımlarından bir Yunan sahra bataryası saat 06.00'dan itibaren fasılalarla 5'inci Tümen sol cenahıyla tümenin sağ cenahına atışa başlamıştı (Kutu: 1367, Gömlek: 110, Belge:3). Yunan piyadelerinin ise mühim bir teşebbüsü olamamıştı (Kutu: 1371, Gömlek: 161) Bugün 5'inci Tümen cephesini Meclis Muhafız Taburuna bırakarak 2'nci Grubun ihtiyatı olmak üzere Katrancı'da toplanmıştı (Kutu: 1367, Gömlek: 109, Belge:3) Tümenin 15'inci Alayı ise 3'üncü Kafkas Tümeninin Türbetepe taarruzunda ihata -çevreleme, kuşatma- görevini üstlenmişti (Kutu: 1371, Gömlek: 171). Tümenin 24'üncü Alayı da 9'uncu Tümenin ihtiyat görevini üstlenmişti (Kutu: 1372, Gömlek: 3, Belge: 17). 5'inci Tümen, bu tarihten sonra çeşitli tümenlerin ihtiyatı olarak görev yapmış ve en kritik durumlarda muharebelere dâhil olmuştu.

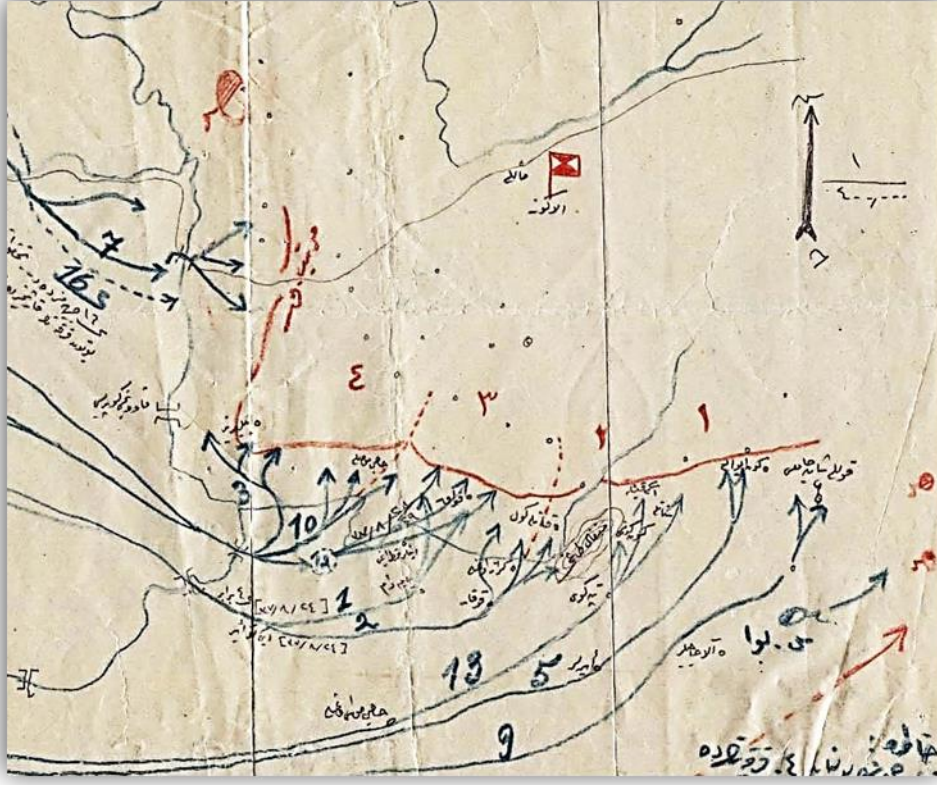
26 Ağustos 1921'de 5'inci Tümen, 1'inci Grup emrine verilmişti. Tümen burada grup sol kanadında bulunan 4'ncü Tümen'den Esat Faik Bey Müfrezesine gerektiğinde yardım etmek maksadıyla 15'inci Alayını emrine almış ve Esat Faik Bey Müfrezesi gerisinde grup ihtiyatı olarak toplanmıştı. 1'inci Grup cephesinde Yunan taarruzunun başlamasıyla birlikte 5'inci Tümen, 1'inci Grup sol kanadında harekete geçirilmiş (Vandemir, 1942, s. 56-57) ve 24'üncü Tümen'e destek vermek maksadıyla tümenin gerisinde -Sinanlı kuzeyindeki sırtlar- bulunarak Yunan kuvvetlerinin Kutluhan istikametinde bir hareketine karşı kuzeydeki sırtları savunma görevi almıştı (Çalışlar, 2006, s. 25). Çünkü 3'üncü Yunan Kolordusunun cephesini

doğuya doğru uzatmaya çalıştığı anlaşılmıştı (Erdoğan, 2021, s. 156). Buna göre de 5'inci Tümen, 14'üncü ve 15'inci Alaylarıyla Çeltikli kuzeyi-güneydoğusu-Kutluhan kuzey sırtları hattını tutmuş ve 3'üncü Süvari Tümenini 2'nci Süvari Tümeni ile irtibatlanarak Baltalın'e sevk etmişti (Timural, Atakan ve Berktaş, 1973, s. 60). 5'inci Tümen, bugünkü muharebelerinde 5'inci Yunan Tümenine 3/1 oranında zayıf vermişti (Kutu: 1372, Gömlek: 4, Belge: 6a).

27 Ağustos 1921'de Gökgöz'de 5'inci Yunan Tümeni Çeltikçi istikametinde 24'üncü Tümen mevzilerine taarruz etmiş ve tümen kuzeye çekilmişti (Vandemir, 1942, s. 37). 5'inci Tümen de 24'üncü Tümenin gerisinde Gökgöz'e -1'inci Grubun sol cenahı ilerisindeki sırtlar- çekilmişti (Kutu: 1278, Gömlek: 27). Tümenin buradaki teşkilatı 15'inci Alayla zayıf mevcutlu ve çok zayıfa uğramış olan 14'üncü Alaydan ibaretti. Ayrıca bir adet topu kullanılabilir durumdaydı (Çalışlar, 2006, s. 40). 5'inci Tümenin kuzeye çekilmesi üzerine 5'inci Yunan Tümeni, saat 14.30'da Çeltikli üzerinden süratle ilerleyerek 5'inci Tümenine taarruz etmişti. Bu taarruzla birlikte Yunan tümeni topçu atışı ve süngü hücumu ile durdurulmuştu. Bu taarruzdan sonra 5'inci Tümen, Güzelcekale köyü istikametinde çekilerek doğuya uzanan sırtları işgal etmişti (Timural, Atakan ve Berktaş, 1973, s. 74-75). Nitekim 5'inci Tümen bugün, 12'nci Grubun sol cenahını himaye ve temin etmekten ibaret olan vazifesini yerine getirmişti (Kutu: 1372, Gömlek: 4, Belge: 8).

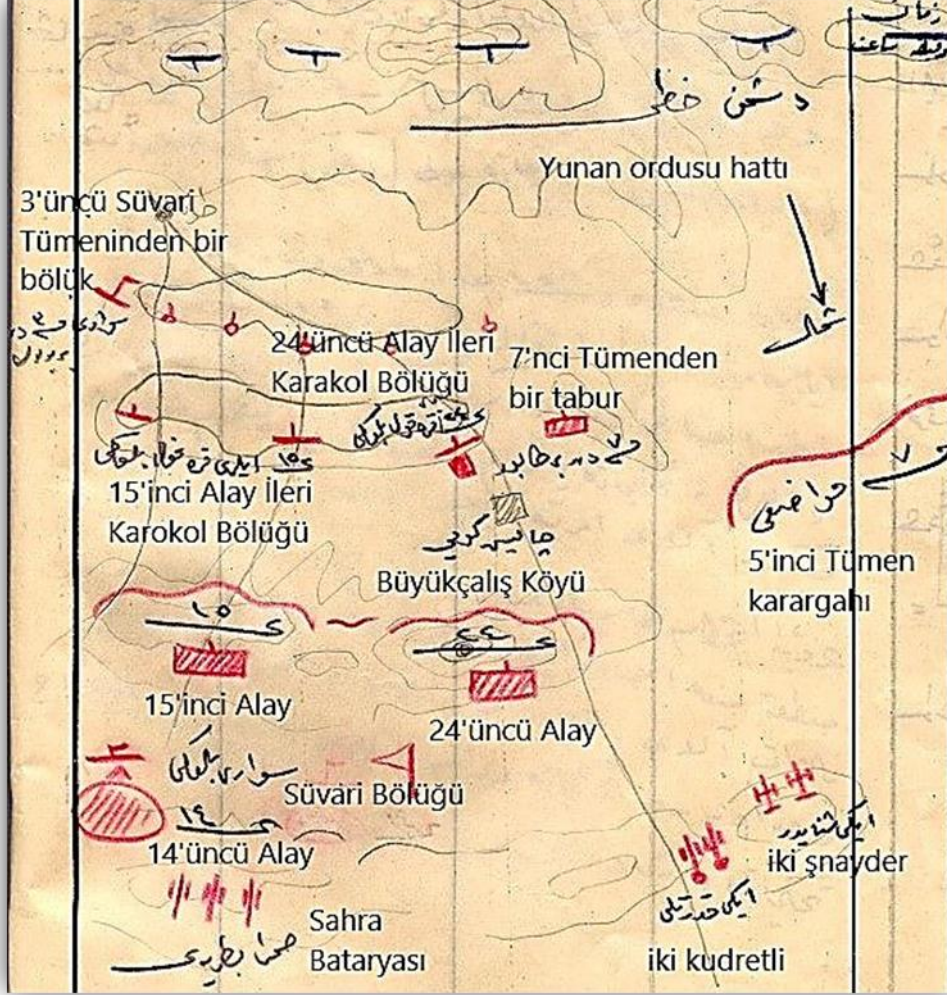
28 Ağustos 1921'de bütün cephede muharebeler devam etmişti. 5'inci Tümen bu tarihte 12'nci Grup emrine verilmişti (Çalışlar, 2006, s. 43). Tümen, Güzelcekale etrafında 5'inci Yunan Tümeninin taarruzuna karşı cephe gediklerini kapatmaya çalışmış (Vandemir, 1942, s. 46-47) ve bunun için 24'üncü Tümenine destek vermiş (Kutu: 1282, Gömlek: 133) ve bu kapsamda 24'üncü Tümenin sol cenahındaki taşlı sırtları tutmaya çalışmıştı (Kutu: 1371, Gömlek: 230, Belge:2). Ayrıca bugün iki taburlu 143'üncü Alay da, tümen emrine verilmişti (Kutu: 1304, Gömlek: 134, Belge:1).

29 Ağustos 1921'de Batı Cephesi'nde bütün gün muharebeler devam etmişti. 5'inci Tümen yine 12'nci Grup emrinde Güzelcekale'de bulunmakta ve tümen cephesinde keşif kollarının müsademeleri meydana gelmişti (Kutu: 1304, Gömlek: 134, Belge:3).

Kroki-3: 23 Ağustos'tan 29 Ağustos'a kadar Yunan kuvvetlerinin ilerleyişi
(Kutu: 1374, Gömlek: 103, Belge:22)

30 Ağustos 1921'de ise 5'inci Yunan Tümeni, Güzelce kale üzerinden ilerlemiş ve bütün kuvvetiyle 5'inci Türk Tümenine sağ cenahından (Kutu: 1283, Gömlek: 25) taarruz etmişti. Bugün sabahtan akşama kadar Yunan kuvvetleri, tümen cephesini önden, yukarıdan ve arkadan şiddetli topçu ateşine tutmuş ve bir tabur komutanı şehit olmuş, iki tabur komutanı da yaralanmıştı. Ayrıca mühim miktarda zayıyat vardı. Bu zayıyatın nedeni; hem erlerin yeterince eğitimsiz olması hem de bu erleri yetiştirecek küçük zabitanın yoksunluktan (Kutu: 1372, Gömlek: 4, Belge: 21a). Bu taarruzla birlikte tümen, gece Büyükçalış (Çalış)'ın kuzeyine çekilmeye mecbur olmuştu (Vandemir, 1942, s. 52).

Kroki-4: 5'inci Tümenin Büyükçalış'daki konuşu (Kutu: 1372, Gömlek: 4, Belge:23a)

31 Ağustos 1921'de Çal Dağı'nın emniyetle tutulması ve müdafaasının ön plana çıktığı bir gündü. Burada 15'inci Tümen, 10'uncu Yunan Tümenine karşı Çal Dağı'nı tutmak için görevlendirilmişti (Vandemir, 1942, s. 55). Gün boyunca 5'inci Kafkas ve 15'inci Tümen ile 1'inci Süvari Tümenine Yunan taarruzları devam etmiş ve 1'inci Yunan Kolordusunun yardımıyla Çal Dağı'nın batı tepeleri ele geçirilmişti. Ayrıca Duatepe, Kartaltepe ve Karatepe gün boyunca süren muharebeler sonunda kaybedilmişti (Koç, 2021, s. 217). Güzelcekale mevkiini tutmakla görevli

(Timural, Atakan ve Berktaş, 1973, s. 134) 5'inci Tümen cephesinde ise bugün sükûnet vardı (Vandemir, 1942, s. 57).

1 Eylül 1921'de 12'nci Grup cephesinde sükûnet vardı. 5'inci Grup, 12'nci Grubun muharebesine yakından katılmak ve ordunun sol kanadını korumak üzere 3'üncü Süvari Tümeni ile 5'inci Tümen sol kanadı (Güzelcekele)-Karacaviran hattını işgal etmiş durumdaydı (Timural, Atakan ve Berktaş, 1973, s. 145).

2 Eylül 1921'de Çal Dağı tamamen Yunan ordusunun eline geçmiş ve Yunan taarruzları devam etmişti. Buna rağmen Yunan ordusu, Batı Cephesi'nde muharebe başladığından beri sadece 20 km. kadar ilerleyebilmişti. Buna göre de Batı Cephesi birlikleri, yer yer çekilerek mevzi düzeltmeleri yaparak açılan gedikleri kapatmaya çalışmıştı (Koç, 2021: 200, 221). Bugün 5'inci Tümen 12'nci Gruptan alınarak 1'inci Grup emrine verilmiş (Kutu: 1281, Gömlek: 19) ve tümen, Güzelcekele hattını tutmaya devam etmişti (Timural, Atakan ve Berktaş, 1973, s. 163).

3-8 Eylül 1921 tarihleri arasında Batı Cephesi'nde genel bir taarruz gerçekleşmemiş, karşılıklı atışlar yapılmış ve ordular, kıtalarına çekidüzen vermişlerdi. 3 Eylül itibarıyla Büyükçalış-Çuluk istikametini (Kutu: 1281, Gömlek: 40) tutan 5'inci Tümen cephesinde ise ciddi bir taarruz yaşanmamıştı. 5 Eylül'de 5'inci Tümen, takip harekâtı için takviye edilmişti. Bu kapsamda 14'üncü Süvari Tümeninden iki top ve bir cebel bataryası erleriyle birlikte tümenin emrine verilmişti (Kutu: 1293, Gömlek: 42; Kutu: 1293, Gömlek: 42, Belge: 1). 6 Eylül'de gruplara kendi cephelerinde baskınlar yapılması, esir alması, topçu ateşiyle mevzilerin yoklanması ve Yunan kuvvetlerinin çekilmesi durumunda takip için eldeki ihtiyatların hazırlanması emri verilmişti (Vandemir, 1942, s. 64-69). Tümen bu tarihleri, keşif taarruzuyla geçirerek Yunan kuvvetleri hakkında bilgi toplamıştı (Kutu: 1224, Gömlek: 26). Örneğin 5'inci Tümen, keşif taarruzu için Taşlıtepe bölgesine üç piyade taburunu sevk etmişti (Kutu: 1279, Gömlek: 131).

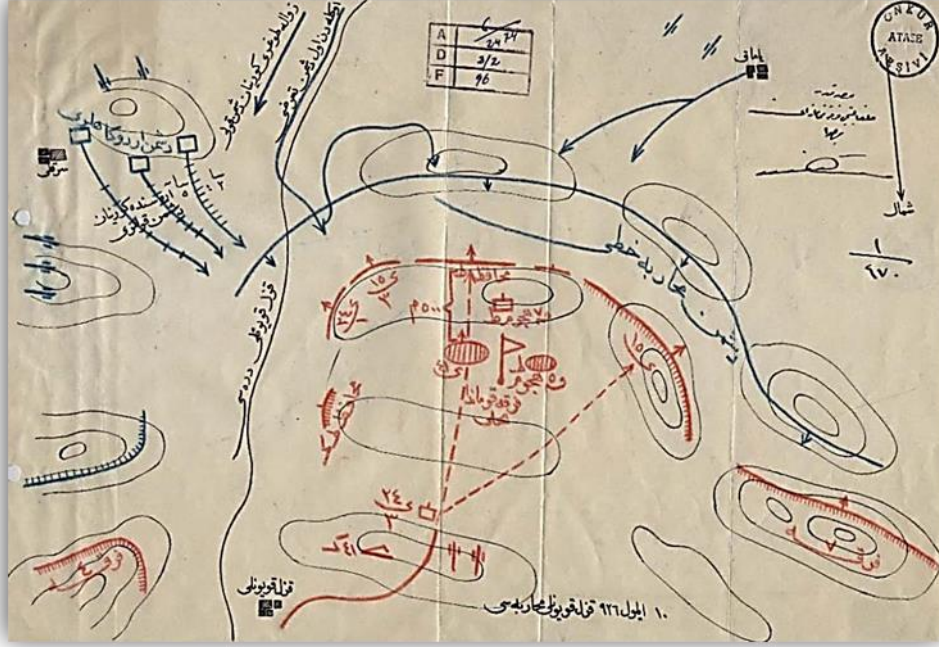
9 Eylül 1921 tarihi, Türk ordusunun genel taarruza hazırlık günü idi. Zira Yunan kuvvetlerinde batıya doğru çekilmesi başlamıştı (Kutu: 1372, Gömlek: 5, Belge:11a). Bu çekilmeyle birlikte Türk ordusu da Yunan ordusunu Sakarya Nehri'nin batısına atacaktı. Buna göre de 5'inci Tümenin olduğu 1'inci Grup mıntikasında bir tümenini bırakacak iki tümeni de (4'üncü ve 5'inci Tümen), 14'üncü, 15'inci, 24'üncü Alaylar, 2'nci Topçu Alayı, İstihkam Bölüğü ve Süvari Bölüğü (Kutu: 1372, Gömlek: 5, Belge:10a). 2'nci Grup mıntikasında toplanacaktı. 2'nci Grup, Ilıca Vadisi'nin batısından Yamak-Bahçecik ve Dikilitaş-Tanburoğlu

istikametinde toplanacak ve 10 Eylül'de taarruza başlayacaktı (Vandemir, 1942, s. 75).

10 Eylül 1921'de Batı Cephesi'nde Türk ordusunun genel taarruz günü idi. Türk ordusu bugün, bütün cephede Ilıca Vadisi batısından Yunan ordusuna taarruza başlayacaktı. 4'üncü Tümen'de ordunun sol cenahını himaye ve temin edecekti (Kutu: 1372, Gömlek: 5, Belge:13a). Bugün harekâtın birleştirilmesi için 5'inci Tümenin de dâhil olduğu 1'inci, 2'nci ve 3'üncü Gruplar, 1'nci Grup Komutanı İzzettin (Çalışlar) komutasına verilmişti (Çalışlar, 2006, s. 58). Dolayısıyla Türk ordusunun taarruz noktası bu gruplar bölgesindeydi. Bu gruplar, Dikilitaş ve Yamak üzerinden taarruza geçmişler, 1'inci Grup Tümenleri (5'inci Tümen ve 7'nci Tümen), Kızılkoyunlu Vadisi ile vadinin batı sırtlarında hiçbir hazırlık yapmadan ve araziye etüt dahi edemeden Çakıl tepelerdeki düşman topçularının yan ateşleri altında açıktan ilerlemek zorunda kalmışlardı (Vandemir, 1942, s. 82). 5'inci Yunan Tümeninin buradaki taarruzları ile 7'nci ve 5'inci Tümenler, Kızılkoyunlu sırtına çekilmişlerdi (Timural, Atakan ve Berktaş, 1973, s. 229). Bu taarruzlarda Meclis Muhafız taburu mevziini terk etmiş (Kutu: 1372, Gömlek: 5, Belge:16a), Hücüm Taburu da zamanında muharebeye dahil olamamıştı. (Çalışlar, 2006, s. 62). 5'inci Tümen bugünkü muharebelerde; 19 er şehit, 1 subay ve 124 er yaralı, 32'de kayıp toplamda 175 zayıyat vermişti.

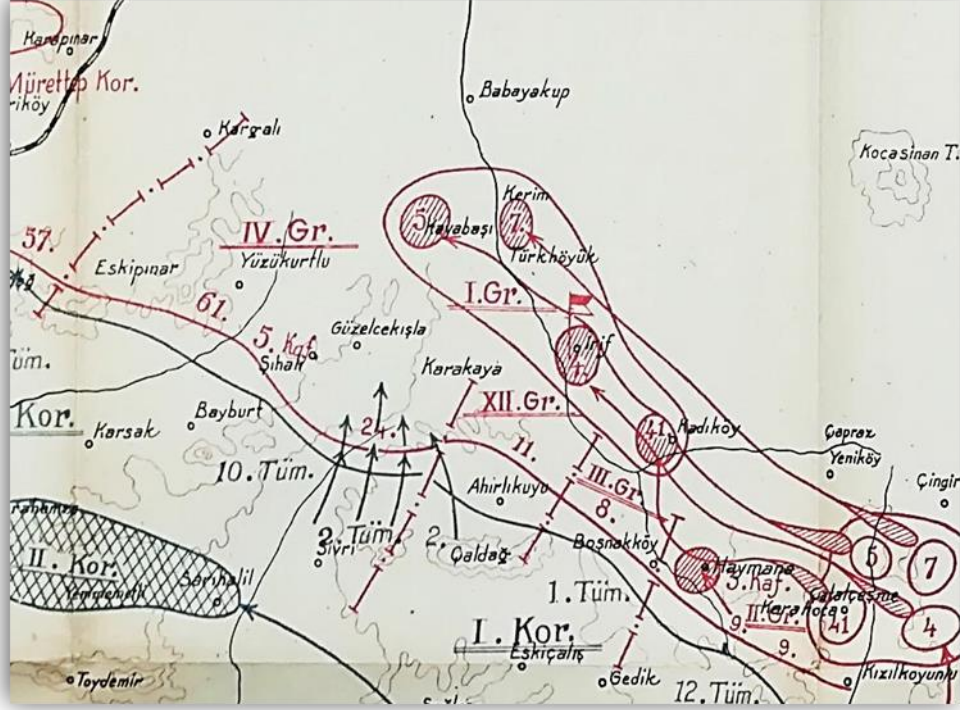
Tablo-1: 10 Eylül 1921'de 5'inci Tümenin zayıyat ve sarfiyat durumu

KITAL ARIN İSİML ERİ	SUBAY		ER		HAYVAN			SİLAH VE CEPHANE					
	Şehit	Yaralı	Şehit	Yaralı	Kayıp	Toplam	Ölü	Yaralı	Toplam	Küçük Çaplı Mavzer	Kasatura	Mavzer Cephanesi	Fransız Fişegi
15'NCİ ALAY	-	-	8	52	28	88	1	-	1	40	40	68.920	-
24'ÜNCÜ ALAY	-	-	8	30	-	58	-	-	-	-	-	29.835	600
HÜCUM TABURU	-	1	3	22	4	29	-	-	-	29	-	8.410	-
İSTİHKAM BÖLÜĞÜ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	-	1	19	124	32	175	1	-	-	69	40	107.165	600

Kroki-5: 5'inci Tümenin Kızılkoyunlu'daki muharebesi (Kutu: 1372, Gömlek: 123)

11 Eylül 1921'de Türk genel taarruzu durdurulmuştu. Yunan kuvvetleri, Mürettep Kolordu Cephesi'ne taarruza başlamış ve bu taarruzla birlikte 1'inci Grup tümenlerine kolordunun sağ yanına hareketi emri verilmişti. Dolayısıyla cephenin sıklet merkezi burası idi ve bu bölgeden kesin sonuç alınacaktı. (Kara Harp Okulu, 1983, s. 34). Tümenler, 16.30'dan itibaren Kızılkoyunlu'dan Karahoca'ya (Kutu: 1372, Gömlek: 6, Belge: 5a) Haymana istikametinde harekete geçilmiş, 5'inci Tümen Kayabaşı'na 7'inci Tümen Kerim'e, 4'üncü Tümen ve grup karargâhı İrif'e ve 41'inci Tümen de Kadıköy'e ulaşmışlardı (Timural, Atakan ve Berktaş, 1973, s. 240). Diğer taraftan Meclis Muhafız Taburu, 5'inci Tümen emrinde idi (Kutu: 1372, Gömlek: 6, Belge: 5a). Dolayısıyla bu mukabil taarruz kararıyla birlikler cephenin solundan sağına kaydırılmaya başlanmıştı (Koç, 2021, s. 251).

Kroki-6: 11 Eylül 1921'de 5'inci Tümenin Kayabaşı'na sevki
(Vandemir, 1946).

12 Eylül 1921'de 1'inci Grup, saat 17.00'a kadar dinlenmiş ve ihtiyatta kalmıştı. Grup emrindeki 5'inci Tümen de Kargalı-Kayabaşı'na alınmıştı (Kutu: 1280, Gömlek: 198).

13 Eylül 1921 ise Yunan ordusunun Sakarya Nehri'nin batısına atıldığı tarihi. Bugün 1'inci Grup; 4'üncü, 5'inci ve 7'inci Tümenleriyle Kargalı etrafında ve grubun 41'inci Tümeni de Eski Polatlı'nın doğusunda ordu ihtiyatında kalmıştı (Vandemir, 1942, s. 101). 13 Eylül'den sonra Sakarya Nehri'nin batısına atılmış Yunan kuvvetlerine karşı Türk ordusunun takip ve tenkil harekâtı başlamıştı. Ayrıca bugün Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle mahzurlu görülen grup komutanlıkları kolordu komutanlığı adı altında yeniden teşkilatlandırılmış (Kutu: 1374, Gömlek: 90, Belge: 10) ve bazı tümenler lağvedilmişti. Lağvedilen tümenler arasında Güney Cephesi'nden (Çalışlar, 2006, s. 68) Batı Cephesi'ne sevk edilen 2'nci Kolorduya bağlı 5'inci (Kutu: 1372, Gömlek: 3, Belge: 18) ve 9'uncu Tümenler de bulunmaktaydı (Timural, Atakan ve Berktaş, 1973, s.

274). 5'inci Tümen Komutanı Yarbay Mehmet Kenan Bey ise 41'inci Tümen komutanı olarak atanmıştı (Ökse, Baycan ve Sakaryalı, 1989, s. 197).

SONUÇ

Yarbay Mehmet Kenan Bey Komutasındaki 5'inci Tümen, 1918'de Milli Mücadele başladığı zaman Musul'dan Nusaybin'e oradan Urfa'ya, Urfa'dan Antep'e, Antep'ten Akşehir'e Akşehir'den Sakarya'nın doğusunda Haymana/Mangal Dağı'na kadar uzanan uzun bir yolculuğa çıkmıştı. Bu yolculukta Mangal Dağı, 5'inci Tümen'e bambaşka bir istikamet belirlemişti. Tümen, 23 Ağustos 1921'de Sakarya Meydan Muharebesi başladığı zaman muharebe boyunca neredeyse bütün cepheyi güney kanattan kuzey kanada kadar dolaşmıştı. Çünkü Mangal Dağı mevzilerinin işgal edilmesiyle 5'inci Tümen, asıl kuvvet yerine ihtiyat kuvveti görevi almış ve cephede nerede ihtiyaç olursa yılmadan, yorulmadan oradan oraya koşmuştu. Bu koşuşturma 2'nci Grupla başlamış, 1'inci Grupla devam etmiş ve 12'nci Grupla tamamlanmıştı. Böylece 5'inci Tümen, Millî Mücadele'deki son görevini Sakarya Meydan Muharebesi'nde tamamlamıştı. Muharebenin muzafferiyetinden sonra 5'inci Tümen, 13 Eylül 1921'de lağvedilmişti. Tümen Komutanı Mehmet Kenan Bey de 41'inci Tümen Komutanı olarak atanmıştı.

Son Not :

¹ Cephe, 26 Haziran 1920'de kurulmuş olup Fırat Nehri'nin doğusundan İran sınırına kadar olan bölgede Musul, Bitlis, Diyarbakır ve Mamuretülaziz vilayetleri ile Urfa ve Hakkâri sancaklarını içine almaktaydı (Erdaş, 2015, s. 677).

² Muharebe boyunca Yarbay Mehmet Kenan Bey'in tahkikatı devam etmiş ve Mehmet Kenan, 8 Eylül 1921'de 14 sayfalık savunmasını Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya göndermişti (Kutu: 1374, Gömlek: 103, Belge: 13, 13a, 23, 23a, 28:29 ve a'ları, 32:34, 32a, 33a, 34). Ayrıca 14 Eylül'deki savunmasında "Paşa Hazretleri!" hitabıyla Güney Cephesi'nde Mardin ve Diyarbakır'ı hüsnü muhafaza ettiğini, Urfa'yı geri aldığını, Fransızları tazyik eden bir komutan olarak başarılarını Mustafa Kemal Paşa'ya anlatarak kendini savunmuştu. (Kutu: 1374, Gömlek: 103, Belge: 39). Mehmet Kenan Bey'in tahkikatının nasıl sonuçlandığına dair arşiv belgesine ulaşamamıştır. Lakin Yarbay Mehmet Kenan'ın 5'inci Tümenin lağvedilmesinden sonra 41'inci Tümen Komutanı olarak atanması, tahkikatının olumlu sonuçlandığı yönünde yorumlanabilir

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi,
İstiklal Harbi Kataloğu-Kutu-Gömlek-Belge.

- İSH-Kutu: 182, Gömlek: 131.
İSH-Kutu: 183, Gömlek: 160.
İSH-Kutu: 937, Gömlek: 21.
İSH-Kutu: 794, Gömlek: 162.
İSH-Kutu: 797, Gömlek: 161.
İSH-Kutu: 815, Gömlek: 102.
İSH-Kutu: 794, Gömlek: 51.
İSH-Kutu: 933, Gömlek: 103.
İSH-Kutu: 938, Gömlek: 72.
İSH-Kutu: 1369, Gömlek: 21.
İSH-Kutu: 1371, Gömlek: 25, Belge: 12.
İSH-Kutu: 1226, Gömlek: 57.
İSH-Kutu: 1226, Gömlek: 57, Belge:2a.
İSH-Kutu: 1226, Gömlek: 57, Belge:3.
İSH-Kutu: 1226, Gömlek: 57, Belge:5
İSH-Kutu: 1226, Gömlek: 57, Belge:6.
İSH-Kutu: 1226, Gömlek: 57, Belge:4.
İSH-Kutu: 1258, Gömlek: 3, Belge:15.
İSH-Kutu: 1277, Gömlek: 117.
İSH-Kutu: 1277, Gömlek: 124.
İSH-Kutu: 1277, Gömlek: 124, Belge: 1.
İSH-Kutu: 1277, Gömlek: 117.
İSH-Kutu: 1277, Gömlek: 117, Belge:3.
İSH-Kutu: 1367, Gömlek: 110, Belge:3.
İSH-Kutu: 1371, Gömlek: 161.
İSH-Kutu: 1367, Gömlek: 109, Belge:3.
İSH-Kutu: 1371, Gömlek: 171.
İSH-Kutu: 1278, Gömlek: 27.
İSH-Kutu: 1282, Gömlek: 133.
İSH-Kutu: 1304, Gömlek: 134, Belge:1.
İSH-Kutu: 1304, Gömlek: 134, Belge:3.
İSH-Kutu: 1283, Gömlek: 25.
İSH-Kutu: 1281, Gömlek: 19.
İSH-Kutu: 1281, Gömlek: 40.
İSH-Kutu: 1293, Gömlek: 42.
İSH-Kutu: 1293, Gömlek: 42, Belge: 1.

- İSH-Kutu: 1224, Gömlek: 26.
 İSH-Kutu: 1279, Gömlek: 131.
 İSH-Kutu: 1280, Gömlek: 198.
 İSH-Kutu: 1371, Gömlek: 25, Belge: 34.
 İSH-Kutu: 1306, Gömlek: 97, Belge: 25.
 İSH-Kutu: 1371, Gömlek: 25, Belge: 34.
 İSH-Kutu: 1371, Gömlek: 25, Belge: 34a.
 İSH-Kutu: 1348, Gömlek: 125, 125a.
 İSH-Kutu: 1372, Gömlek: 3.
 İSH-Kutu: 1372, Gömlek: 3, Belge: 2a.
 İSH-Kutu: 1374, Gömlek: 103, Belge: 5.
 İSH-Kutu: 1372, Gömlek: 3, Belge: 9a.
 İSH-Kutu: 1348, Gömlek: 172.
 İSH-Kutu: 1358, Gömlek: 35.
 İSH-Kutu: 1374, Gömlek: 103, Belge:1.
 İSH-Kutu: 1374, Gömlek: 103, Belge: 13, 13a, 23, 23a, 28:29 ve a'ları, 32:34, 32a, 33a, 34.
 İSH-Kutu: 1374, Gömlek: 103, Belge: 39.
 İSH-Kutu: 1372, Gömlek: 3, Belge: 17.
 İSH-Kutu: 1372, Gömlek: 4, Belge: 6a.
 İSH-Kutu: 1372, Gömlek: 4, Belge: 8.
 İSH-Kutu: 1371, Gömlek: 230, Belge:2.
 İSH-Kutu: 1374, Gömlek: 103, Belge:22.
 İSH-Kutu: 1372, Gömlek: 4, Belge: 21a.
 İSH-Kutu: 1372, Gömlek: 4, Belge:23a.
 İSH-Kutu: 1372, Gömlek: 5, Belge:11a.
 İSH-Kutu: 1372, Gömlek: 5, Belge:10a.
 İSH-Kutu: 1372, Gömlek: 5, Belge:13a.
 İSH-Kutu: 1372, Gömlek: 5, Belge:16a.
 İSH-Kutu: 1372, Gömlek: 6, Belge: 5a.
 İSH-Kutu: 1372, Gömlek: 123.
 İSH-Kutu: 1372, Gömlek: 3, Belge: 18.
 İSH-Kutu: 1372, Gömlek: 5, Belge:5a.
 İSH-Kutu: 1374, Gömlek: 90, Belge: 10.

Telif ve Tetkik Eserler

- Altay, F. (1949). *İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu*. İnsel Kitabevi.
Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, S. 105, Ocak 1998.
Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları. (2020). (Derleyen H.Turgut).
 İstanbul Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Aykut, F. (2006). *İstiklal Savaşı'nda 4'üncü Kolordu*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Bıyıklıoğlu, T. (1999). *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Bozan, O. (2016). *Milli Mücadele Döneminde Diyarbakır 1918-1923*. İstanbul: Çizgi Yayınları.
- Bozan, O. (2021). *Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi'nde Mardin*. İstanbul: Çizgi Yayınları.
- Çalışlar, İ. (2006). *İstiklal Savaşı Hatıraları Sakarya Meydan Muharebesi'nde 1'inci Grup*. Ankara: ATASE Yayınları.
- Durgun, B. Mehmet Kenan Dalbaşar 1888-1935. *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-kenan-dalbasar-1888-1935/>, Erişim Tarihi: 26.10.2021.
- Erdaş, S. (2015). Milli Mücadele'de Elcezire Cephesi ve Şeyh Sünusi'nin Bölgedeki Faaliyetleri. *Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu Bildiriler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Erdoğan, S. (2021). *Sakarya*, İstanbul: Kronik Yayınları.
- Gömeç, S.Y. (2014). *Türk'ün Kahramanlık Destanı*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Görgülü, İ. (2014). *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*. Ankara: TTK Yayınları.
- Güllü, R.E. (2021). *Antep'te Misyonerler, Ermeniler ve Milli Mücadele*. İstanbul: Gazi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Kalyoncuoğlu, Z. (2015). Antep'te Kuvayı Milliye'nin Oluşumu. *Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu Bildiriler*. (Yay.Haz. E.Ünlü, O.Neçare, Y.S. Tansü ve M.Biçici). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kara Harp Okulu. (1983). *Harp Tarihi Ders Notları*. Kitap I, Ankara: Harp Okulu Basımevi.
- Kenan. "Türk İstiklal Savaşı'nda Büyük Sevk ve İdare Bakımından Müdafaa Sistemimiz". *Askerî Mecmua*, S.6/97 (1 Haziran 1935), s. 341-377.
- Koç, K. (2021). *Ankara'nın Kördüğümü Sakarya*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Lohanizade, M.N. (1989). *Gaziantep Savunması*. (Çev.M.A.Akidil). İstanbul: Kastaş Yayınları.

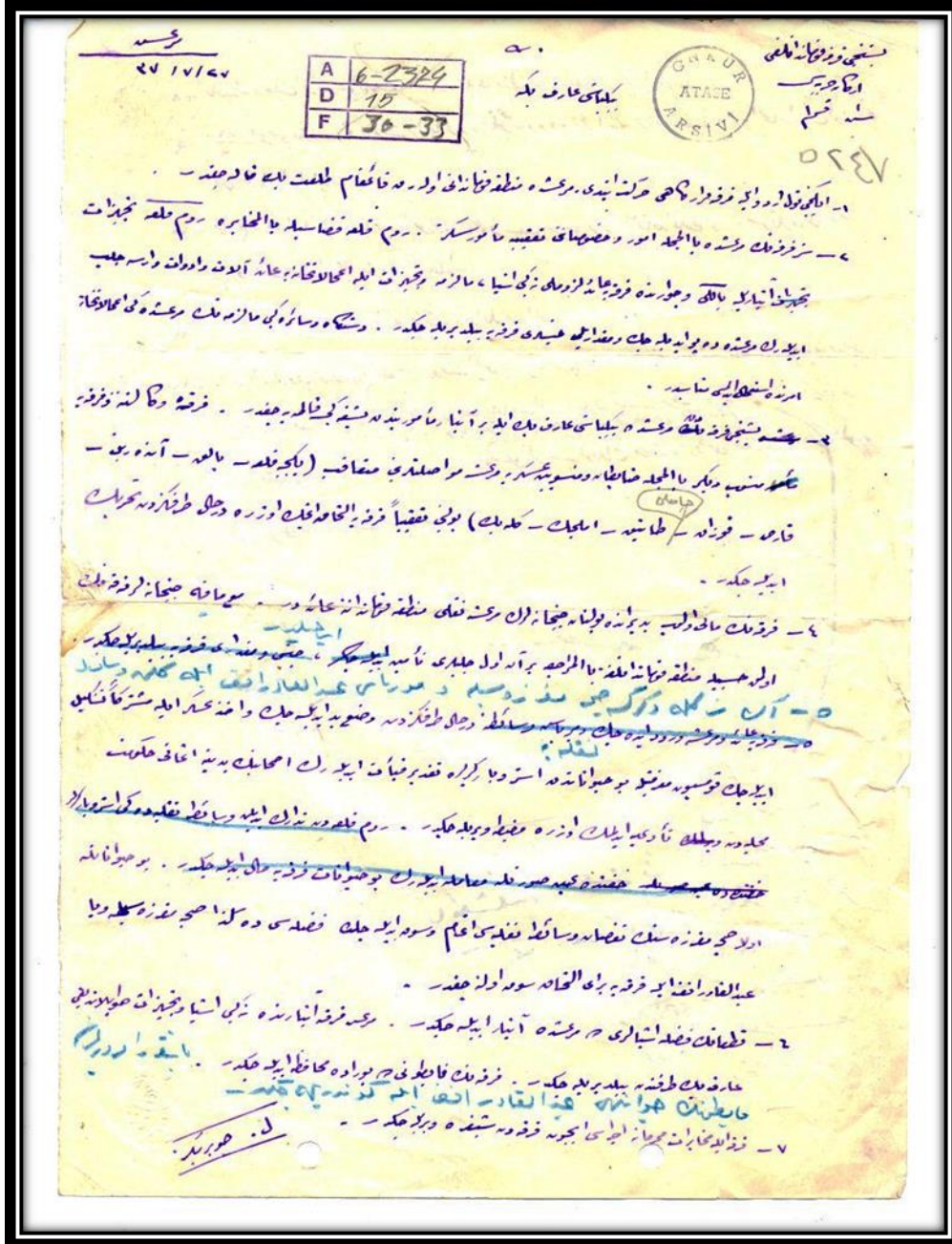
- Ökse, N., Baycan, N. ve Sakaryalı, S. (1989). *Türk İstiklal Harekâtına Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Öztürk, A. (1994). *Milli Mücadele'de Gaziantep*. Kayseri: Geçit Yayınları.
- Saral, H. ve Saral, T. (1970). *Vatan Nasıl Kurtarıldı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Saral, A.H. (2009). *Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi*. (Yay.Haz. A. Kaptan ve A. Keskin), c. IV. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Selahattin Adil Paşa. (1982). *Hayat Mücadeleleri*. İstanbul: Zafer Matbaası.
- Timural, A., Atakan, R., Berktaş, A. ve Timur, C. (1973). *Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi*. c. 2, Ks. 5, Kitap 2. Ankara: Gnkur. Basımevi.
- Timural, A., Atakan, R., Berktaş, A. ve Ertekin, V. (1975). *Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler*. c. IV. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türkgeldi, A. (1948). *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*. Ankara: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Ulusoy, M. (2006). *İstiklal Harbi'nde 2'nci Kolordu*. (Yay.Haz. A.Tetik ve Ş. Büyükcan). Ankara: ATASE Yayınları.
- Ünler, A.N. (1969). *Türk'ün Kurtuluş Savaşı'nda Gaziantep Savunması*. İstanbul: Kardeşler Matbaacılık.
- Üzel, S. (1946). *Gaziantep Savaşının İç Yüzü; Gaziantep Savaşı ve Kılıç Ali*. Kayseri: Sümer Matbaası.
- Üzel, S. (1952). *Gaziantep Savaşı'nın İç Yüzü*. Ankara: Doğu Matbaası.
- Üzen, İ. (2006). "Mütareke Döneminde Bir Eşkıyalık Örneği: Ali Batı Olayı (6 Mayıs - 18 Ağustos 1919)". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S.64-66, (2006), s. 329-346.
- Vandemir, B. (1946). *Türk İstiklal Harbinde Sakarya'dan Mudanya'ya Kadar*. Ks. 1. İstanbul: Askerî Basımevi.

İnternet Kaynakları

<https://www.google.com/maps/place/Mangal+Da%C4%9F%C4%B1/@39.3600599,32.2037218,10z/data=!4m5!3m4!1s0x14d3c90533fac8cb:0x7c121d676cdafcc6!8m2!3d39.2144444!4d32.4825!5m1!1e4>, Erişim Tarihi: 25.10.2021

EKLER

Ek-A 27 Temmuz 1921'de 5'inci Tümenin Maraş'tan Batı Cephesi'ne hareketine dair hususları içerir belge.

İSH-Kutu:1371, Gömlek:25, Belge: 34.

154-18
 K=1371
 B=25-34

۸- تکلیف کرده ملک افروز و صاحبان آن عیال و سندی منطقه و خانه اکتفا نماید باید کرد -
 ۹- $\frac{1}{2}$ ارضی موقوفه سنگ درخت بر حلقه و $\frac{1}{2}$ ارضی موقوفه ده ذرا ایله دوی تقیباً فرضیه انعام افروزه
 همه قریب ایلدیر -
 ۱۰- لازم در عیال آنها و سایر اید ماورای ملک محمد سنگ سربعا فرضیه انعام افروزه سوندی لازمه -
 در ملک سنگی کوازیجی شده و در ملک -
 ۱۱- هر حصه با اینکه اینده حصت فرضیه نذر اندر برابر - دوزه حصه
 ۱۲- فرضیه اولیب ایدوروم ندر فرضیه ایسی باز ایله ایشا کرده حساب و ما با ندر حصه و بر سوبه فرضیه
 فرضیه اولیب - آناه فایده کوندی حساب و ما با ندر حصه و ندر حصه و فرضیه آناه فایده
 فرضیه اولیب - فرضیه اولیب و فرضیه اولیب فرضیه اولیب فرضیه اولیب فرضیه اولیب
 باید بر لایق کرده ای حساب - بر شکر اولیب - لوندان حصه فرضیه اولیب فرضیه اولیب
 فرضیه اولیب فرضیه اولیب فرضیه اولیب

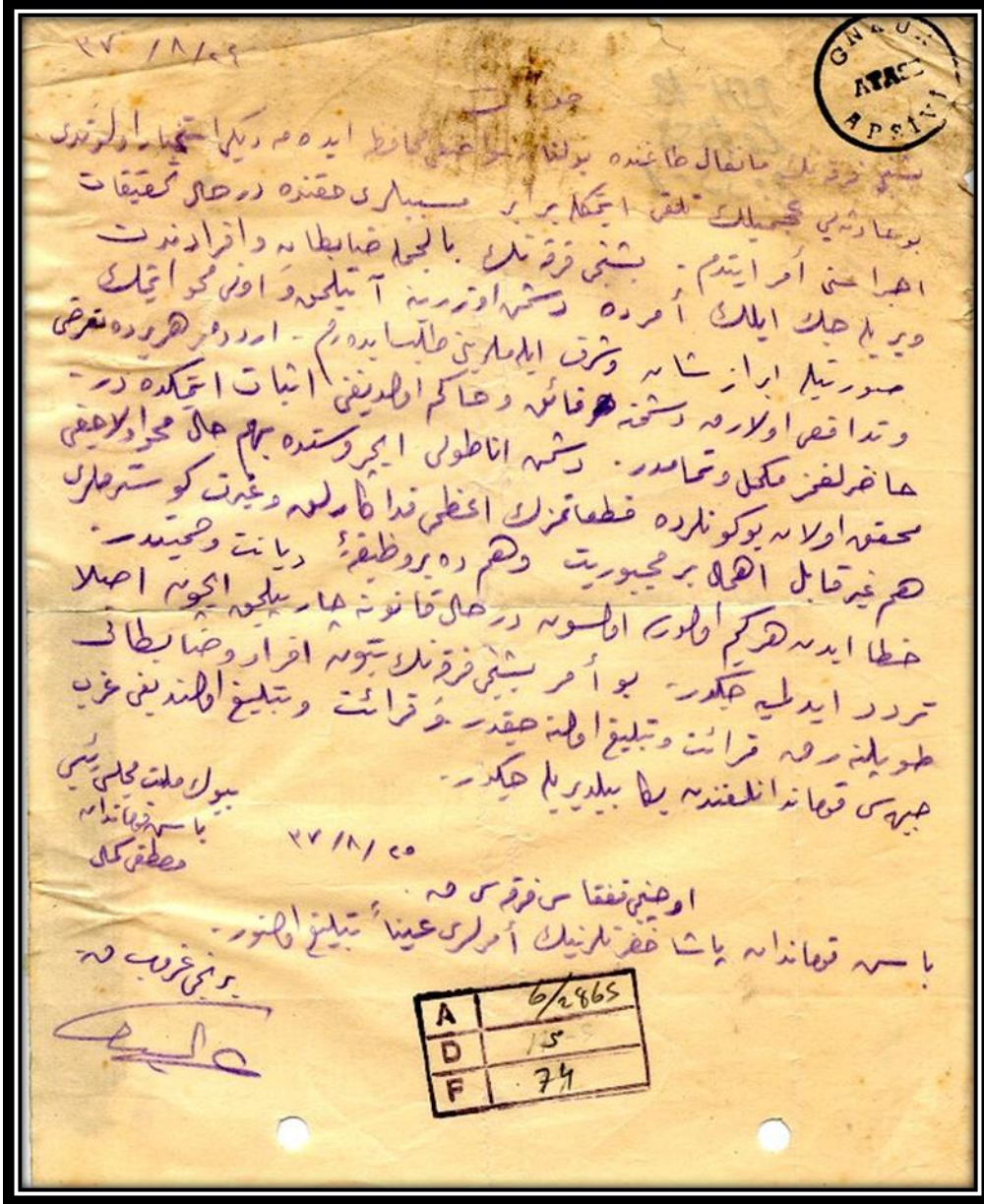
۹۰

محمد افروز
 ۱۳۷۱

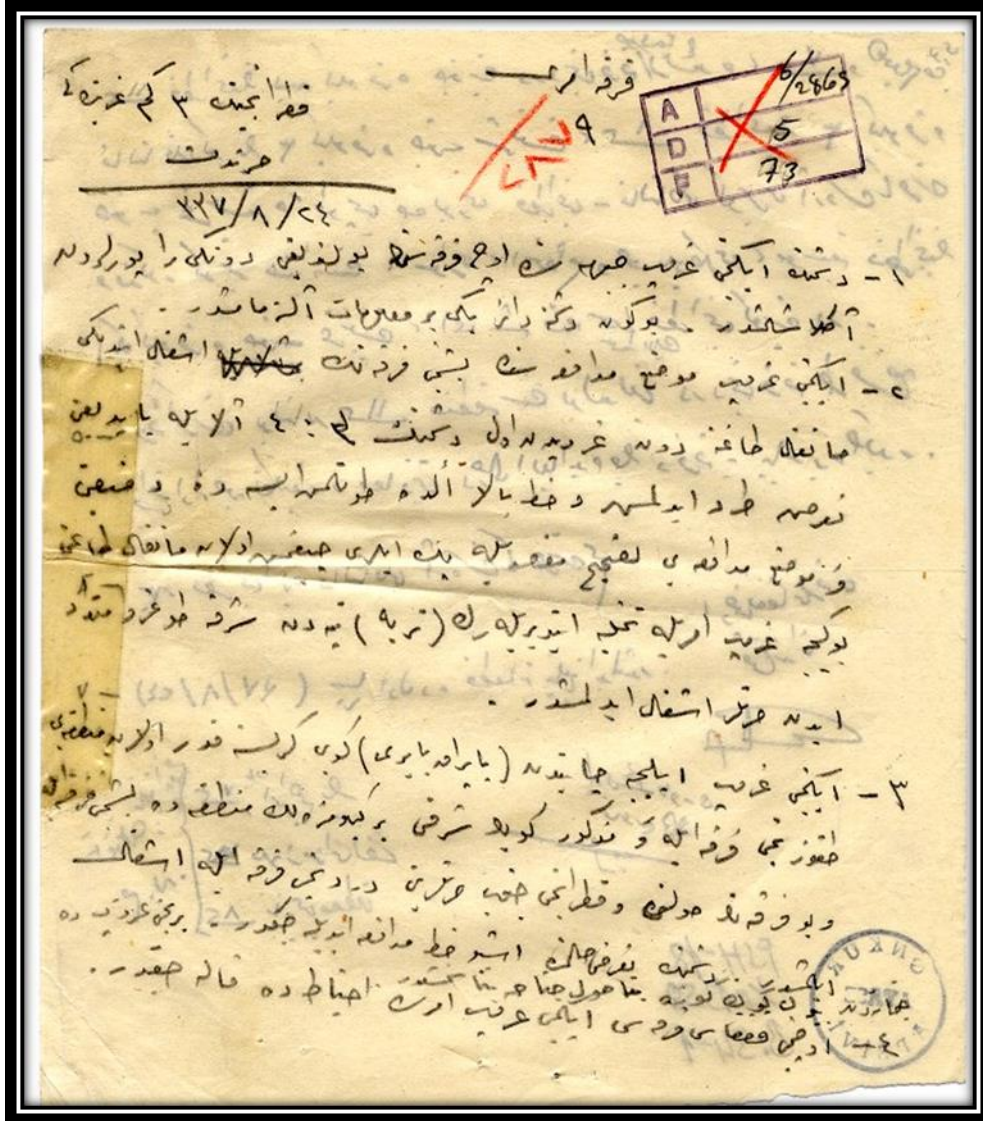
اینجی ارضی ملک
 با یکشنبه
 عدد اولیب
 امانت ارضی
 دیندار حصه
 اولیب حصه
 اولیب حصه

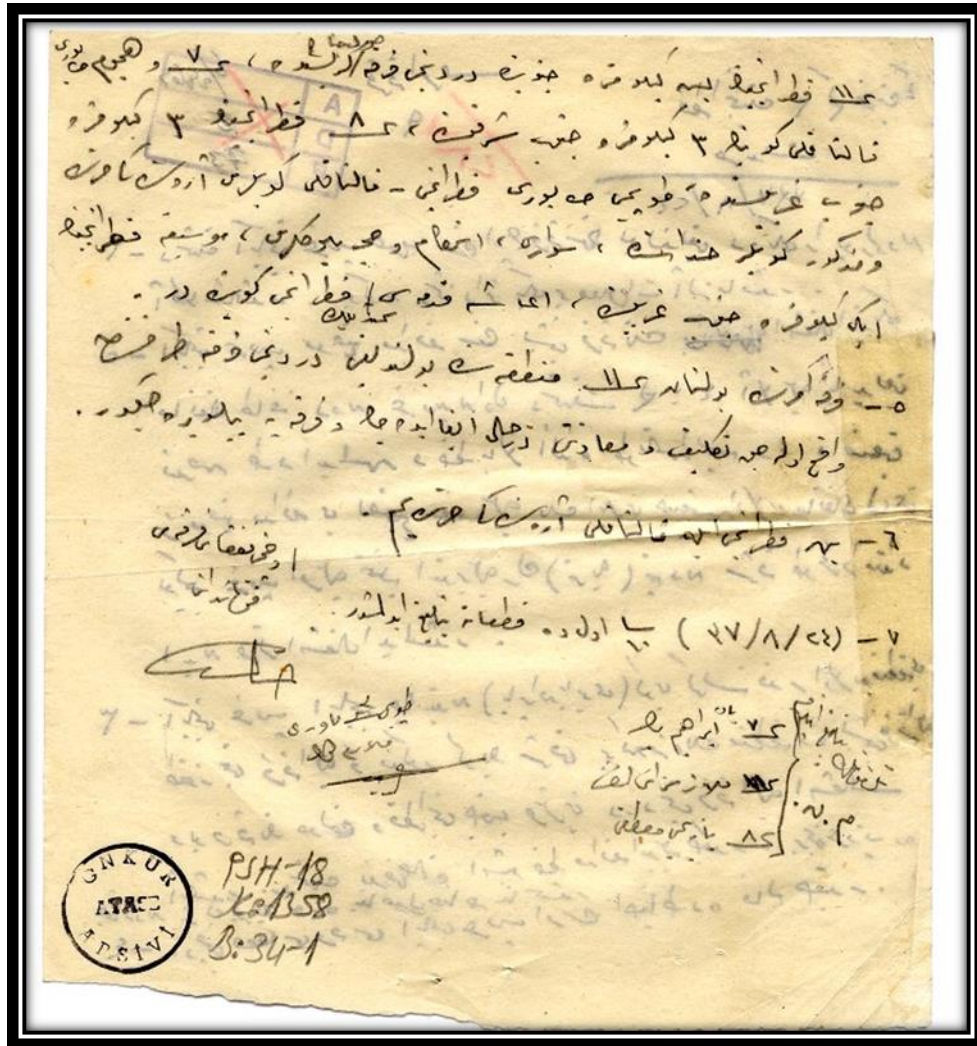
İSH-Kutu:1371, Gömlek:25, Belge: 34a(Devamı).

Ek-B Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın 5'inci Tümen'in mevzilerinden çekilmesiyle birlikte tahkikat yapılmasına dair yayınladığı emri (24 Ağustos 1921).

Ek-C 24 Ağustos 1921'de Mangal Dağı'nın düşmesine dair 2'nci Grup emrinde bulunan 3'üncü Kafkas Tümeni Komutanının harp raporu.

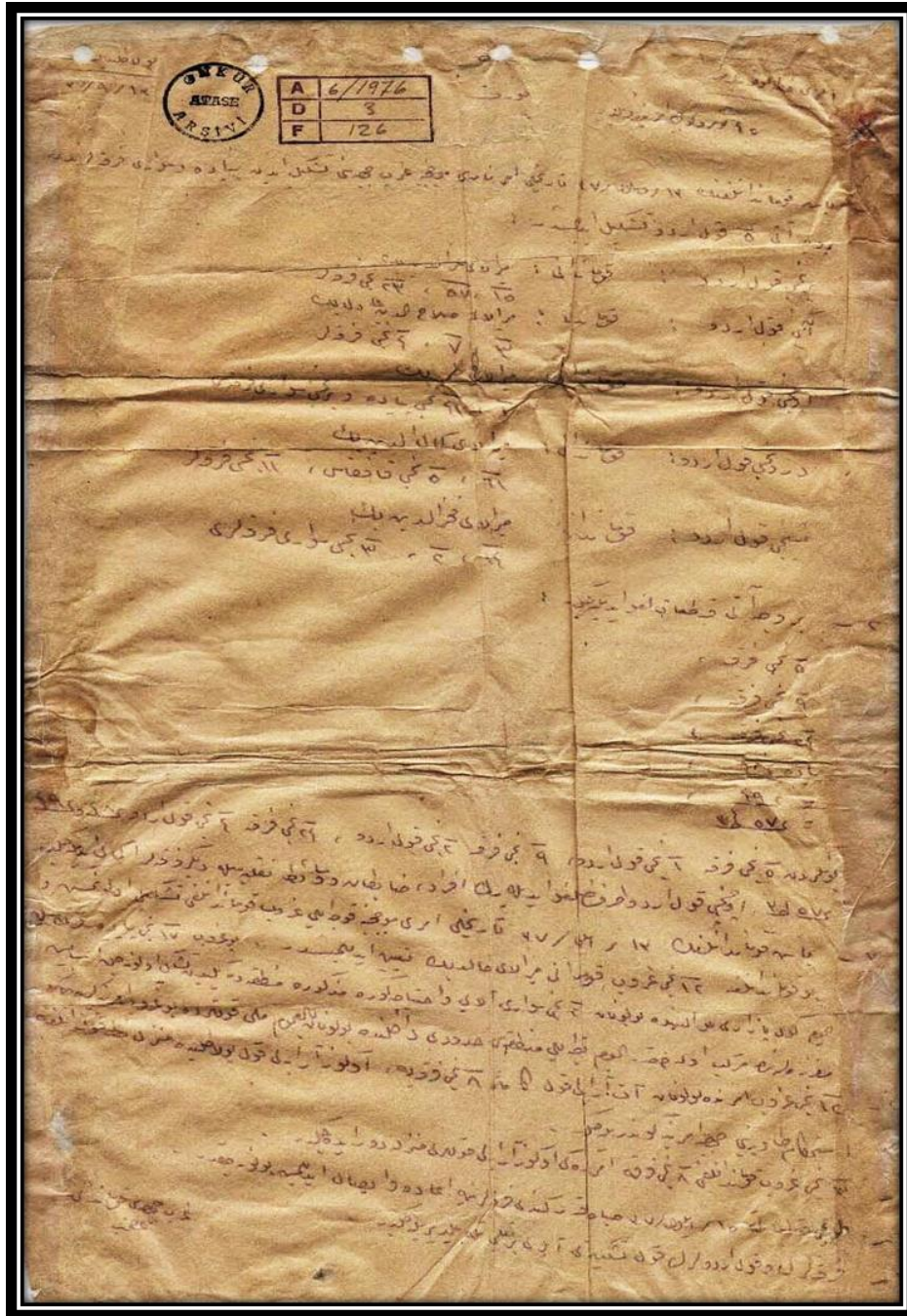

ISH-Kutu:1358, Gömlek:34a (Devamı)

Ek- D Tablo A 31 Ağustos 1921’de 5’inci Tümenin mevcudu.

<i>Kıtaların İsimleri</i>	Sb.	Er	Piyade Tüfeği	Cephane	Makinelî Tüfek	Fransız Otomatığı	Cephanesi	Şnayder Cebel Topu	Kudretli Cebel Topu	Şnayder Cebel Cephanesi	Kudretli Cebel Cephanesi	Hayvan
<i>14’üncü Alay</i>	29	566	388	594 ¹⁴	8		3258	-	-	-	-	190
<i>15’inci Alay</i>	37	788	627	108	8	4	3550	-	-	-	-	190
<i>24’üncü Alay</i>	33	611	564	105.205	4	6	-	-	-	-	-	131
<i>Hücum Taburu</i>	8	126	126	25.820	-	-	-	-	-	-	-	52
<i>Cebel Taburu</i>	11	265	16	1.060	-	-	-	4	2	443	56	193
<i>Süvari Bölüğü</i>	2	80	57	5.927	-	2	1800	-	-	-	-	66
<i>Tümen Karargâhı</i>	18	179	108	6.179	-	-	-	-	-	-	-	132
<i>Telgraf Takımı</i>	1	46	9	500	-	-	-	-	-	-	-	21
<i>İstihkâm Bölüğü</i>	2	124	100	8	-	2	320	-	-	-	-	22
<i>Toplam</i>	141	2.785	1.995	372.217	20	14	8.928	4	2	443	56	997

Ek-E Sakarya Meydan Muharebesi sonrası kurulan kolordu teşkilatına dair belge.

İSH-Kutu: 1374, Gömlek: 90, Belge: 10

EXTENDED SUMMARY

Introduction

The Ottoman Empire withdrew from the First World War on 30 October 1918, signing the Armistice of Mudros with the Allied Powers. Under Article 5 of the Armistice, it began demobilizing its armies. By the time the armistice was signed, Mosul harbored the 6th Army and 5th Division under it. With the invasion of Mosul on 3 November 1918, the 6th Army and the 5th Division began to withdraw in the northern direction. With the withdrawal, the 5th Division was stationed in Mardin, 6th Army was abolished and converted into the 13th Corps directly affiliated with the ministry of war. The corps had moved from Mardin to Diyarbakır and was stationed here. Diyarbakır became an outpost in the defense of Anatolia after the occupation of Mosul. The 5th Division was also affiliated with this corps and the division was tasked with ensuring the public order of Mardin and its surroundings. By providing the public order, the 5th Division had suppressed the Ali Batı rebellion here. During this period, on 9 November 1918, the first British platoon also went to Iskenderun, after which Mersin was occupied on 17 December and Adana on 21 December. With the demobilization of the Ottoman armies, the occupations of the allied powers in Anatolia were further spread, with the invasion of Antep on 15 January, Maraş on 22 February, and Urfa on 24 March 1919. The invasions were carried out by the British, but with Syria Agreement (Britain-French Agreement) on 15 September 1919, the British gave up the occupied territories in exchange for giving up the rights of Mosul in 1916 Sykes-Picot Agreement. Indeed, after 29 October 1919, on the Southern Front, the National Struggle was not fought against the British, but against the French.

On January 15, 1919, when Antep was occupied, Cemiyet-i İslamiye (Community of Islam) was operating in the region. After the Sivas Congress (4-11 September 1919), a Countrywide Resistance Organization gained power in the region, and the society was organized in Antep against the occupation. Thus, national forces, organized from both administrative and military aspects, wreaked havoc with the French forces in Antep and tried to defend Antep through *irregular warfare*. The most important national forces commanders operating in Antep were Şahin Bey (Said Bey), Captain Kılıç Ali Bey (Asaf Tevfik Bey) and Şefik Ali Bey (Özdemir Bey). Although the Defense of Antep was tried to be carried out in irregular warfare procedures, the need for management of the defense in one center, as well as, the importance and breadth of the region forced the participation of the military forces in Antep Defense. On 26 June 1920, Colonel Selahattin Adil was appointed Commander of the Southern Front to conduct the Defense of

Antep, and it was named the 2nd Corps on 9 November 1920. The 5th Division was also affiliated with this corp. On the Southern Front, the 5th Division under the command of Lt. Col. Mehmet Kenan joined the Antep Defense with the 14th Regiments and 24th Regiments after Urfa's independence on 11 April 1920. The division's other troops were busy suppressing the rebellion in Karacadağ that Milli Aşiret had initiated. After 3 November 1920, the division was involved in Antep Defense with all its troops. In the Antep Defense, the 5th Division, together with 2nd corps with which it is affiliated, participated in the 15 November 1920 Battle of Akçakoyunlu, 24-26 November French Attack, 27 December Attack, 18 January 1920 Battle of İkizkuyu, 25 January 1921 Attack, 30-31 January Turkish General Attack. But the siege of Antep could not be eliminated. Unable to find a solution to hunger because the siege circle could not be broken, the people of Antep surrendered to the French on February 8, 1921. After Antep's fall, peace talks began between the French and the government of Ankara on the Southern Front. Meanwhile, on the Western Front, the Greek army advanced to the east of the Sakarya River. Thus, this progress revealed the necessity of strengthening the Western Front. Considering the start of peace talks with the French on the Southern Front, the 2nd corps was appointed under the command of the Western Front Commandership on 26 July 1920, along with the 5th and 9th Divisions. The 5th Division, commanded by Lt. Col. Mehmet Kenan, emerged at the Sakarya Pitched Battle.

The 5th Division, which came under the command of the Western Front, traveled from Maraş to Kelebek and from here to Pozantı and reached Akşehir by train and established its headquarters there. It was continued up to 10 August for the division to gather with all its troops in Akşehir. After the gathering of the division, on 11 August, the 2nd Corps was assigned to gather on the left flank of the Western Front, east of the Sakarya River, along with the 5th and 9th Divisions. The 2nd Group held the district on the left of Group 3, up to the Valley of Ilıca with its 9th Division, and it was holding Mangal Mountain with its 5th Division in the south of Ilcaderesi and south of Kanlı Göl village. Mangal Mountain was included in the original battle line on August 20, 1921, and the mountain area was not adequately supported due to time shortages. Thus, the challenges of the 5th Division at the Battle of Sakarya were hard. On 23 August 1921, when the Battle of Sakarya Square began, one of the first points of attack by Greek forces was Mangal Mountain. Due to severe thunderstorms and fog, divisional troops were forced to retreat to the hill area after battling from side to side. Lt. Col. Mehmet Kenan then told Colonel Selahattin Adil Bey about the status of the division, and Colonel Selahattin Adil Bey ordered the

withdrawal of the divisional troops from the battle line based on his experience of Antep Defense. Upon this withdrawal action, Commander-in-Chief Mustafa Kemal Pasha dismissed Lieutenant Colonel Mehmet Kenan and reinstated him after the completion of the investigation. As a matter of fact, after the occupation of Mangal Mountain, the 5th Division remained with more prudent tasks. On August 26, the 5th Division was removed from Group 2 and tasked under the order of Group 1. The Division supported the 24th Division by holding the left flank of the group here. On August 28, the 5th Division was employed under the order of Group 12 and tasked with holding the Güzelcekele line. The division had tried to close the weakness of front lines by staying cautious here. On 30 August, the 5th Division was attacked by the 5th Greek Division, and the division was forced to withdraw to the north of Büyükçalış. On 2 September 1921, the 5th Division was removed from the 12th Group and tasked again under Group 1. From 3 to 8 September 1921, there were more frontline attacks on the Western Front than a general attack. The 5th Division was also busy preparing for the Turkish general attack by conducting reconnaissance attacks during this time. On September 10th, the general attack of the Turkish army began under the command of the reorganized Corp and attempted to get rid of Greek forces to the west of the Sakarya River. The casualties of the 5th Division on 10 September were 19 martyrs, one officer, and 124 others injured and 32 missing in total 175. By September 13, the 5th Division had been placed on the Kargalı-Kayabaşı line, where it remained under caution. Indeed, on 13 September 1921, the Turkish army got rid of Greek forces to the west of Sakarya, resulting in the triumph of the Turkish army at the Battle of Sakarya. After that, the Turkish army's pursuit and operation against Greek forces in the west of the Sakarya River began. In the meantime, Group Command was reorganized under the name of the Corps. Consequently, the *National Struggle* journey of the 5th Division extended from Mosul to Mardin, from Mardin to Urfa, from Urfa to Antep, from Antep to Maraş, and from Maraş to Akşehir. From here, its journey extended to the Battle of Sakarya, its last mission in the National Struggle. This tired division, which was in constant combat for about three years, was abolished after the Battle of Sakarya and took its place in the white pages of history.